

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

SEGONA PART

L'ORDENAMENT JURIDIC VIGENT

El present treball se centra en l'establiment i organització de les comunitats cristianes que s'instal·len als territoris de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i Terra Alta, tant pel que fa al règim senyorial al que es sotmeten, com a la seva organització comunitària i les institucions jurídiques que en un i altre àmbit estan vigents. I tot en un període de temps comprès entre el s. XII, ja reconquerida la zona, i la primera del s. XIX, en extingir-se els Senyories. Període que ve determinat fonamentalment en funció de la documentació que posseïm: d'una banda la notarial conservada, on es reflexa el dret practicat i viscut per les comunitats d'aquells territoris, al llarg de segles de règim senyorial; altra documentació senyorial com són els Capbreus, actes de presa de possessió senyorial i altres documents de naturalesa ben diversa; i les diferents Cartes de població i codis i ordenaments locals atorgats a la zona entre els s. XII i XVII.

Això no obstant, l'estudi d'aquelles institucions ens obliga a fixar prèviament el sistema jurídic vigent a la zona, com a ordenament dels territoris senyorials als que ens hem referit a la Primera Part d'aquest treball.

Sistema jurídic integrat: primer i bàsicament per un dret propi divers a cada comunitat, vila o demarcació senyorial, el nucli del qual el constitueixen en la majoria dels casos les Cartes de població respectives, altres privilegis reials i senyorials, sentències judicials i resolucions arbitrals, i preceptes diversos de caràcter consuetudinari sovint recollits en textos escrits a partir del s. XIII; i, en segon lloc, per un dret general i supletori, essencialment territorial en funció de la pertinença d'aquells territoris a una unitat política superior i més àmplia com és el Principat de Catalunya.

Pel que fa al dret d'aquelles comunitats hem de destacar l'existència de diferents codis u ordenaments propis en pràcticament tots els dominis senyorials als que ens referim, excepte a la Baronia d'Entença.

Quant als dominis templers, i malgrat la qüestió que hem tractat sobre la seva possible integració al Regne d'Aragó, hi trobem vigents les "Consuetudines ilerdenses" (1228) (1), amb manifestacions expresses des de la darrera del s. XIII. En uns casos aquell capítol és substituït per un altre codi específic, com ocorre a la Comanda d'Horta el 1296 i a la Batllia de Miravet el 1319; però en altres els Costums de Lleida arriben a atorgar-se expressament i parcialment com és el cas dels llocs de Vilalba i la Fatarella l'any 1323 (pel castellà hospitaler d'Amposta), amb confirmacions formals encara el s. XVIII.

Hem de tenir en compte, talment, l'aparició dels Costums de la Torre de l'Espanyol el 1517 per concessió del comanador d'Ascó, i que constitueixen el mateix capítol de Miravet amb alguna excepció.

Encara, arran l'expulsió decretada dels moriscos catalans el 1610, s'atorguen noves Cartes de població als llocs de Benissanet (1611), Ascó (1615), i Miravet (1623); i hem de destacar que en els casos primer i tercer s'estableix un ordenament jurídic propi per cada lloc que substitueix l'antic codi de la Batllia de 1319.

Respecte la Baronia de Flix, el 1308 es reconeix expressament la vigència, amb altres usos i costums propis, dels Costums de Tortosa publicats arran la Composició de Jossà, del 1272 (2).

I quant a la Baronia d'Entença, tenim breus referències de la vigència directa del dret de Barcelona.

Malgrat tot, ens centrem en un període de temps a partir de la reconquesta de la zona per les forces de Ramon Berenguer IV, a mitjan s. XII, moment que coincideix amb l'aparició del text dels Usatges de Barcelona i amb l'inici del fenomen de la recepció del dret romà justinianeu i del canònic (coneguts en conjunt amb el dret feudal lombard com a "dret comú", d'especial incidència en tot l'àmbit jurídic del nostre país).

En definitiva, ens centrem en els diferents drets locals vigents en cadascún dels dominis senyorials de la nostra zona, i el seu dret supletori amb referència al dret general del Principat, i la incidència posterior en aquells ordenaments locals del Decret de Nova Planta promulgat el 1716.

I. CONSIDERACIONS SOBRE EL DRET GENERAL DEL PRINCIPAT

No pretenem aquí fer un estudi sobre el dret general del Principat. De fet ens hi referim en diferents apartats, en tant que constitueix el dret supletori del local als dominis territorials en els que ens situem.

Tanmateix, cal fer alguna consideració històrico-jurídica, per a centrar l'evolució d'aquells ordenaments locals medievals en el marc de la del règim jurídic general que regeix Catalunya al llarg del període històric que ens ocupa.

Efectivament, com hem exposat anteriorment, el nostre estudi sobre les institucions jurídiques objecte d'aquest treball, se situa en un període de temps que s'inicia a mitjan s. XII, quan comença a establir-se i a consolidar-se el règim senyorial a la nostra zona, fins el primer terç del s. XIX quan aquell s'extingeix definitivament.

Encara dins aquell llarg període podríem distingir unes etapes en funció dels distints ordenaments locals que apareixen i de la efectiva recepció, vigència i pràctica dels drets comuns, especialment el romà-justinianeu i el canònic. Tot ja fins la promulgació del Decret de Nova Planta l'any

1716 que aboleix el sistema polític-administratiu català, respectant únicament l'ordenament jurídic-privat del Principat.

A) Des de la reconquesta (1153-1162) fins l'atorgament dels primers codis locals (1296-1319)

Aquesta primera etapa s'inicia amb la reconquesta definitiva de la nostra zona pels exèrcits comandats primer per Ramon Berenguer IV, vers 1153, i acabada per Alfons I cap el 1162, amb la presa d'Horta. I fixem el seu final, en el moment de l'atorgament dels Costums de Miravet el 1319, quan les Corts catalanes estan institucionalitzades.

1) El "Liber Iudiciorum" i els Usatges de Barcelona:

En aquest primer període inicialment hem de referir-nos al "Liber Iudiciorum", l'ordenament jurídic general dels visigots, que romandrà vigent a les comunitats cristianes després l'ocupació musulmana i que segueix encara que formalment en la seva major part, al llarg del s. XII i fins a mitjans del XIII com veurem (3).

Però l'element més important del període al que ens referim és l'aparició dels Usatges de Barcelona compilats per un autor anònim a mitjans s. XII, a la Cort de Ramon Berenguer III o a la de Ramon Berenguer IV (4).

1.1 El "Liber" o la tradició visigòtica:

No podem afirmar que l'ordenament visigot estigui efectivament vigent, almenys d'una manera plena; però els autors de la Carta de Tortosa de 1149 el coneixen i en recullen alguns dels seus preceptes positivament o negativament com podem veure en aquests exemples: no fer força "vel districtum" sobre les persones i els béns dels nous pobladors, "quod sola iustitia mihi dictaverit", confirmant el principi de l'administració de justícia pública; es disposa que es pugui retenir al lladre i que ha de ser dut a la Cúria; s'estableix el termini de gràcia de 10 dies durant el qual el creditor pot retenir la penyora del seu deutor, i si després no s'ha pagat el deute aquella podrà ser executada; i s'assenyala que no es punirà a aquell que insulti dient a altri "cucurbitam, hoc est cuguz aut renegatum aut bandatorem" (5).

Recordem en tot cas que els mateixos Usatges de Barcelona, als que ens referim en particular tot seguit, ja assenyalen que en "tots los plets de aquella terra no podien esser observadas las leys qodas, e vehe (el comte) molts clams e molts plets que aquellas leys no jutjavan specialment" (núm. 3, "Cum dominus").

Això no obstant, el sol fet que aquells preceptes que trobem al "Liber" es recullin expressament a la Carta de Tortosa i en ocasions amb un resultat

diferent, es pot considerar prou expressiu justament de la no vigència directa del text. Els mateixos Usatges s'hi refereixen indicant la seva insuficiència i el converteixen en tot cas en un ordenament supletori; però també és cert com veurem més endavant que el mateix text barceloní reconeix l'eficàcia del dret consuetudinari propi de cada lloc, primera font en definitiva del dret alt-mitjieval català.

En conseqüència preferim parlar més pròpiament de la tradició visigòtica que es manifestarà per mitjà del nou dret consuetudinari finalment escrit, i no del "Liber" o de les lleis gòtiques com refereixen els Usatges o els mateixos Costums de Lleida (cap. 169), els dos ordenaments en els que bàsicament s'inspiren els codis locals dels dominis templers/ hospitalers de la nostra zona. En tot cas hem de dir que el reconeixement que fan els Costums de Lleida de les lleis gòtiques posa de manifest una certa vigència en aquell moment, per bé que és la seva segona font supletòria després dels Usatges; pot ser però que la seva inclusió en el text lleidatà es degui a que se segueix el criteri del text barceloní ja reconegut com un ordenament d'aplicació general (6).

En tot cas, aquella tradició visigòtica que es recull a la Carta de Tortosa es trasllada després a la de Lleida (1150); i els preceptes d'ambdues Cartes es recullen als codis de Costums d'aquelles ciutats, publicats primer l'ilerdenc el 1228 i després el tortosí entre 1277 i 1279. A aquells preceptes cal afegir altres dels Usatges que talment tenen arrel visigòtica. I ja per influència dels textos de Lleida i de Tortosa i també dels Usatges, la tradició visigòtica segueix manifestant-se als ordenaments locals de la nostra zona; ho veurem en tractar les equivalències d'aquells ordenaments amb els de la nostra zona.

Malgrat tot, hem de recordar que Jaume I acaba prohibint expressament el dret visigot juntament amb els drets romà i canònic, primer per pragmàtica de 1243 i després, confirmant aquella, segons Constitució de Corts de 1251 (7).

1.2 Els Usatges:

El text inicial dels Usatges de Barcelona conté 140 capítols, als que se n'afegeixen altres al llarg del s. XIII fins al XV: 29 entre els s. XIII i XIV, i 5 a la primera del XV. En total són 174 usatges o capítols, si ens atenem a com apareixen a la primera compilació realitzada de les Constitucions i altres drets de Catalunya i publicada el 1495 (8).

El primer nucli dels Usatges, del capítol 1 al 140, recull usos curials de diferent naturalesa, i en definitiva fixa el dret vigent en el seu moment fonamentalment de caràcter feudal i penal. El seu objectiu primordial no és altre que el de cobrir les insuficiències i actualitzar el "Liber iudiciorum", l'ordenament jurídic general; però també incorpora alguns

dels seus preceptes fins i tot de manera literal, sense oblidar la influència d'obres com les "Etimologies" de Sant Isidor, del Breviari d'Alaric, de Capitulars francs, de les "Exceptiones Petri legum Romanorum", i de la "Panormia" i del "Decret" d'Ilu de Chartres (9).

L'Usatge núm. 3, "Cum dominus", al que ja ens hem referit abans assenyala que no podien observar-se en tots els plets "las leys godas" i que el comte veia com aquelles no s'ocupaven especialment de moltes qüestions litigioses que se suscitaven. Per aquelles raons es justifica que els usatges siguin "destrets e pledejats e ordenats e encara esmenats o venjats". A continuació el mateix usatge consagra altre principi del "Liber", de gran transcendència jurídica com és reconèixer la potestat legislativa del monarca de manera exclusiva, a fi i efecte de cobrir les llacunes legals que es produeixen: "que'l princep haja electio e licentia de ajustar leys, si justa novitat de plets ho requerra".

Després l'Usatge "Iuditia Curiae", el núm. 81, disposa que en cas de mancances o llacunes en els mateixos Usatges, s'ha d'acudir al mateix "Liber" ("ad leges goticas"), i en darrer terme a l'arbitri del príncep i judici de la Cúria.

D'aquesta manera veiem com tot i ser un text que ha calgut actualitzar amb els Usatges, el "Liber" segueix sent considerat com un ordenament general encara que supletori; i quant a l'arbitri del príncep i la seva Cúria, diguem que apareix en definitiva com la font última del dret.

A més de les fonts anteriors de caràcter general, hem de tenir en compte allò que disposa l'Usatge núm. 139, "Unaqueque gens": "Unaqueque gens propriam sibi ex consuetudine elegit legem. Longa enim consuetudo pro lege suscipitur" (10). Els costums propis en definitiva i concretament els locals i senyoriais hem d'entendre'ls, pel que fa a llur aplicació i vigència, equiparats als Usatges, o si més no en primer lloc per a les comunitats que regeixen de manera immediata.

Al nostre entendre i en l'àmbit del dret comunitari que ens ocupa, atès el contingut dels Usatges, les seves fonts jurídiques són el costum i els Usatges en allò que aquell no preveu, després la legislació o més pròpiament la tradició visigòtica, i en últim terme la legislació del príncep amb la seva Cúria; almenys en un moment en el que no es palesa suficientment la recepció del dret comú i sens perjudici com veurem en algun cas de la influència canònica que es pugui observar en la pràctica en institucions determinades.

Malgrat tot l'exposat, cal dir que els Usatges no constitueixen un text oficial, ja que el seu primer reconeixement formal no es produeix fins l'aparició i publicació de la compilació del dret general català de 1495 (11). Això no obstant, en la pràctica aquell text es converteix en la base

de la legislació general catalana continuada després per les Constitucions de Catalunya.

Traslladant-nos concretament a la nostra zona, en la Carta de donació dels castells, viles i termes de Batea i Algars per Alfons I el 1181 a Bernat Granell i els seus, el rei encomana al donatari la custòdia i guarda dels castells sota la seva potestat "ad fuerum Barchinonae" (12).

L'expressió de "furs" creiem que s'està referint realment als "Usatges" de Barcelona que regiran les relacions de vassallatge o dependència que s'estableixen entre el monarca i Granell. Això no obstant, aquell terme no és habitual en la terminologia jurídica del nostre país, per això és probable que la seva utilització en lloc del d'"usos" o "usatges", o fins i tot de "costums", potser no es degui més que a una "aragonització" d'aquell que considerem correcte -no oblidem que en la mateixa data en que es concedeix aquella Carta se n'atorga altra adreçada als pobladors dels mateixos termes i viles i curiosament es disposa que el poblament es faci "ad fuerum Cesarauguste", i a això cal afegir el fet amb la seva evident transcendència de que el notari actuant que formalitza ambdòs documents és el mateix i sembla aragonès com alguns dels testimonis que intervenen); malgrat tot potser no estem davant una simple confusió terminològica, sinó que el seu ús sigui correcte i al·ludeixi efectivament als usos feudals que regeixen al comtat de Barcelona i en els que es sustenta la jurisdicció del rei (13).

En definitiva, opinem que el document de concessió a favor de Granell s'està remetent realment als Usatges de Barcelona, el que suposa en sí un reconeixement de la seva vigència, encara que sigui en aquell cas i pel que fa a l'àmbit de les relacions que s'estableixen.

Molt després els Usatges de Barcelona, i amb aquella denominació, apareixen com a primera font supletòria dels Costums de Lleida de 1228, i dels de Tortosa (1277/79). I ja sigui per influència directa de qualsevol d'aquells textos, o per la tradició general del país, el cas és que també són reconeguts com a font supletòria dels drets propis escrits d'Horta (cap. 81), Miravet (cap. 129) i Torre de l'Espanyol (cap. CXXIV): en el primer cas com la primera font, i en els altres dos com la segona després de les Constitucions de Catalunya. Això no obstant, com els mateixos textos disposen, s'exceptuen de la seva aplicació els Usatges que es refereixen i tracten "de intestiis, exorquiis et cuquciis", els coneguts mals usos senyorials que entrarien en contradicció amb aquell principi de la lliure disposició i possessió del sòl atorgat per les diferents Cartes de població i recollit després pels codis locals posteriors. A part hem de recordar que en un plet que se segueix davant la Cúria comtal de Barcelona entre els cavallers templers d'Ascó i els Entença de Móra es declara que el dret vigent i aplicable a cadaú d'aquells dominis està

integrat per: els Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona en el primer, i els Usatges i els Costums de Barcelona en el segon (14).

2) Les Constitucions:

Paral·lelament però, a la darrera del s. XII i bona part del XIII es produeix una activitat legislativa del comte de Barcelona cada vegada més intensa, font última del dret, com hem vist, sobre tot en l'àmbit civil al que els Usatges dediquen poca atenció. Manifestacions que es donen de manera personal, i sovint amb la intervenció, aprovació i assessorament de la Cúria comtal (15).

Justament aquelles manifestacions legals tant les individuals del monarca com les promulgades amb la intervenció de la Cúria, reben la denominació de "constitucions", nom que s'acaba donant a les disposicions que emanen de les Corts Generals quan aquestes es troben constituïdes i institucionalitzades com a tals (16).

També és l'època en la que apareixen les primeres col·leccions d'usos i costums de ciutats, viles i llocs arreu del Principat. L'objectiu no és altre que el de fixar d'una manera precisa quin és el dret de cada comunitat, els seus usos i costums per a evitar la incertesa que produeix la concurrència de diferents usos i costums no escrits, amb privilegis atorgats pel rei o pels senyors, o altres ordenaments locals (com el de Lleida) o generals, i talment el dret comú. Així sorgeixen codis com el dels Costums de Lleida (1228), o Tortosa (1277/79), i després els d'Horta (1296), i Miravet (1319), o el més tardà de la Torre de l'Espanyol (1517).

En els casos de Lleida, Tortosa i Horta els Usatges són la primera font supletòria de llurs codis com hem vist més amunt, sense fer-se esment a les Constitucions. Però a Miravet els Usatges passen a un segon terme després de les Constitucions; aquesta substitució dels Usatges per les Constitucions com a primera font supletòria del dret local, s'observa entre els codis d'Horta (1296) i Miravet (1319) (17).

Al nostre entendre l'expressió de "Constitucions de Catalunya" que apareix a Miravet es refereix a la nova legislació general, pactada o consensuada que sorgeix de les Corts catalanes, com a assemblees regulars dels tres braços o estaments presidits pel rei. Constitucions emanades d'unes Corts institucionalitzades arran altra Constitució donada per Pere II el 1283 en Corts tingudes a Barcelona, per la que si ell o els seus successors volen establir alguna constitució o estatut general al Principat ho han de fer amb l'aprovació i consentiment dels braços convocats en Corts. D'aquesta manera, a més d'allò que suposa de limitació de la potestat legislativa del monarca i d'una major participació dels estaments en l'activitat creadora del dret, dita Constitució implica

també la consolidació de les Corts com a organisme legislatiu del país (18).

D'aquesta manera i sens perjudici de la potestat legislativa que segueix ostentant el rei, la Constitució com a disposició donada en Corts es converteix en llei general del Principat. I la seva aparició en codis com el de Miravet de 1319 confirma aquell caràcter de dret general supletori del local propi.

3) El dret comú:

El moment de la reconquesta i d'establiment del règim senyorial a la nostra zona coincideix també en el temps amb la recepció del dret comú, integrat bàsicament pels drets romà justinianeus i el canònic. Dret en definitiva que s'introdueix al nostre país per la pràctica legislativa, judicial i notarial, sense rebre pròpiament una sanció oficial almenys en un primer moment.

A la nostra zona estrictament considerada en tenim alguns testimonis de la recepció, tot i que hem de distingir entre les manifestacions oficials i les privades que es produeixen; efectivament, la recepció s'acredita: d'una banda per mitjà de la documentació senyorial templera que posseïm de la darreria del s. XII i talment de reial del XIII afectant a aquells dominis; i d'altra amb diversa documentació contractual privada a partir de 1227 per mitjà del sistema de renúncies a beneficis jurídics romans primer i després també canònics.

1r.- Pel que fa a documentació senyorial:

De fet ens referim a la corresponent a l'Orde del Temple, concretament les Cartes de població que concedeix als seus dominis des de 1192, i en altres documents d'establiment en immobles a partir de 1190.

Segons BROCÀ la mateixa expressió de "habeatis, teneatis, possideatis" (o similars) que com en el nostre cas contenen les Cartes i els documents d'establiment que el Temple concedeix és d'influència romanista (19). Altres elements d'origen romà són: l'ús d'expressions com "consuetudines" per a referir-se als usos i pràctiques amb els que foren poblats els llocs ("ad illam consuetudinem sicut populatores de -.-"), o la de "patronum" equivalent a senyor; la inclusió dels drets coneguts tradicionalment com de "fadiga" (des de 1191), i el de lluïisme equivalent a la "quincuagesimam partem de pretio venditionis tatum et nihil de pretio pignoris" (des de 1224), tots dos propis de la institució emfitèutica recollida pel Codi de Justinià, com ho és també la cessió de les millores que s'obtinguin al terme o als immobles establerts (20).

A part tenim altres institucions d'origen canònic, típiques en contractes d'establiment en termes i en immobles particulars que apareixen abundantament en els que formalitzen els cavallers templers i que finalment i en part acaben apareixent també en actes dels senyors laics. Ens referim a clàusules com aquestes: "sitis nobis nostrisque successoribus fideles", "non eligatis alium dominum neque patronum", i "nos et nostri erimus inde vobis et vestris qarentes et defensores contra cunctos homines et feminas"; totes elles apareixen en documents eclesiàstics des del s. XI (21). Talment d'influència canònica serà l'expressió de "censum" que defineix el tribut anual en espècie o diners que ha de satisfer el beneficiari de l'establiment al senyor del bé; i talment el dret d'entrada que en comptades ocasions es preveu com a compensació econòmica única a favor del senyor per la cessió dominical que realitza (22).

Així mateix ens hem de referir al document de 1210 pel que Pere I confirma i completa la donació feta pel seu pare el 1182 a l'Orde del Temple dels dominis d'Ascó: es fa donació plena i definitiva en alou franc i lliure del castell, termes i llocs d'Ascó al Temple, i li ho garanteix segons "omni lege et omni iuri canonico vel civili et consuetudini scritas et non scritas". És la primera vegada que a la nostra zona es fa remissió als drets canònic i romà (civil); d'acord amb els termes que s'usen el rei dona garanties al Temple en base a tot el dret del Principat: primer les "leges" en referència a la legislació reial (inclosa potser la visigoda que encara es pugui aplicar), com a ordenament general; en segon lloc els drets canònic i romà; i per últim qualsevol costum de la naturalesa que sigui, escrit o no escrit. Com veiem de fet quasi podríem parlar d'una mena de declaració tàcita de fonts del dret del Principat; això no obstant no es fa al.lusió als Usatges de Barcelona, potser en atenció a la naturalesa de la donació feta que no és feudal i a la condició eclesiàstica del beneficiari.

2n.- Quant a documentació privada:

Malgrat l'anterior, quant la documentació notarial privada afectant als pobladors i terratinents de la nostra zona que posseïm, la recepció del dret comú es palesa més tardanament si tenim en compte aquestes escriptures:

- De 1215: Els cònjuges Arnau de Pere-Ramon i Loreta venen a Bernat de Tudela, la seva muller i els seus una heretat que aquells posseeixen al terme de Berrús, i concretament l'esposa venedora indica que "laudo et concedo ista vendicione sine vinculo de virum meum et de omnibus hominibus".

- De 1227: Els cònjuges Ramon Perpinyà i Benedicta, amb llurs fills Martí i Maria, venen al comanador d'Algars (Batllia de Miravet) un molí siti a Corbera (de la mateixa Batllia); pel que aquí ens afecta observem les clàusules del document en les que es renuncia a beneficis de diversa

indole amb referència expressa al dret civil o romà: en general es renuncia al "veneficio dividendi accionis, epistola divi Adriani et nove constitutioni", i l'esposa en particular ho fa a "omni veneficio et auxilio legum et consuetudini et omni iuri scripto et non scripto civili et non civili, fori et .. omni privilegio dotis et donationes propter nuptias et legi .. atque Juliae de fundo dotali et iuri hipotecarum".

- De 1229: Els cònjuges Joan Ferrer i Maria venen a Guillem Sabater i esposa amb llurs fills, una heretat amb cases a Berrús. Fixat el preu i deixant a salv els drets de l'Orde del Temple, els intervinents es declaren "renunciantes ac exceptionis non numerate pecunie et dolis", així com a tot "iuri et legi que prohibent alienacione et obligacione rerum dotalium et sponsalicium".

- De 1244: Els esposos Ferrer Montornès i Edelvira (o Escudera) venen al comanador d'Ascó unes heretats que posseeixen en terme d'Ascó, i ambdòs esposos renuncien "omni excepcioni non numerate pecunie et doli, et beneficio dividendi accionis et nomine constitutionis"; per la seva part l'esposa formula altres renunciés: "renuncians scienter et prudenter omni iuris auxilio legum, consuetudinem, usaticum ac decretorum senatoque consulto Valleiano, non coacta in aliquo set spontanea mea voluntate, (..) iuro modo non venturam qua dicta vendicione racione dotis vel sponsalicii mei vel alterius cause, (..) vel possuram arte aliqua vel machinacione" (23).

Encara podem citar un acte de 1268 pel que Berenguer d'Entença i la seva esposa Galbors venen a l'Orde del Temple en les persones del seu mestre i del comanador de Miravet una peça de terra sítia entre els termes de Tivissa i Miravet (a l'illa d'Algecira); en el contracte signat els venedors renuncien als beneficis de "non numerate peccunie (et beneficio) dividende accionis et nove constitutionis", i després afegeixen: "in solidum scienter et consulte, renunciantes omni excepcioni doli metus et vis et senatus consulto Velleiano et jure ypothecarum et pignorum mei domine Galbors antedictae, et omni alii juri et auxilio canonico et civili, scriptis et non scriptis; (..) et in aliquo non contraveniemus vel contravenire faciemus, verbo vel facto, per nos vel per interpositam personam racione dotis et sponsalicii mei domine Galbors predictae" (24).

En definitiva, en documents anteriors a aquella data de 1210 incloses les donacions comtals del s. XII, no apareix cap referència als drets comuns; i de semblant manera, en un acte de compravenda d'unes terres de Berrús l'any 1215 celebrat entre dos matrimonis no figuren tampoc les renunciés que després trobem en aquell altre acte de 1227 ni es fa esment als drets romà i canònic. Ja a partir d'aquell any 1227 tots els documents de la nostra zona en negocis de caràcter divers, contenen un recull de renunciés si no més, de manera que utilitzant una expressió de FONT es converteixen en una "formula d'estil (..) com a recurs notarial -pres de formularis italians- per a assegurar la validesa del negoci jurídic que autoritza en l'acta" (25).

Cal destacar en tot cas que el document de 1227 es refereix a "omni iuri scripto et non scripto civili et non civili, fori, etc.": solament es fa al·lusió al dret civil o romà i no al canònic, almenys que entenguem que el mateix està inclòs en aquella expressió de "non civili". I ja el de 1268, per primer cop en la documentació que posseïm, es renuncia expressament a tot "alii iuri et auxilio canonico". També des d'aquell document de 1227 apareixen referències a les donacions "propter nuptias" i de vegades a l'esponsalici, com al dot i als drets hipotecaris.

D'altra banda, pel que fa als ordenaments i codis locals que apareixen el s. XIII i XIV preveuen la supletorietat dels Usatges i de les Constitucions com hem vist; però aquella és insuficient i cal cobrir-la en tots els casos, sobre tot en els àmbits més immediats de cada comunitat com és el dret privat, el processal i el mercantil. Ja l'element que ho permet no és altre que el dret comú integrat pel dret romà-justinianeu i el canònic.

Així observem que els Costums de Lleida es remeten a les lleis romanes (cap. 169), fet que evidencia el fenomen de la recepció del dret comú tot i que no es fa esment exprès al dret canònic malgrat observar-se també la seva influència en el text (26).

En canvi s'al·ludeix als drets comuns o simplement al dret comú en els casos d'Horta (1296) i Miravet (1319) respectivament; tal fet suposa per sí mateix la confirmació i d'alguna manera de la consolidació del fenomen de la recepció que s'està produint arreu del Principat. Reconeixement que comporta l'acceptació d'aquells drets romà i canònic com a integrants de l'ordenament propi.

Malgrat tot i contradint-se en la que és la pràctica general, el dret comú pateix ben aviat l'oposició de diferents sectors del país; i enmig les pressions que deu rebre, Jaume I el 1243 per pragmàtica i després el 1251 en Corts de Barcelona prohibeix que davant els tribunals es recorri a les lleis godes i a les romanes, així com al dret canònic (27). D'aquesta manera, es prohibeixen els que fins aleshores podem considerar com a drets generals del Principat, el "Liber" i el dret comú; en lloc d'ells, es disposa acudir als Usatges i a les constitucions o costums particulars de cada lloc, i en últim terme a l'anomenat "seny natural" (28).

Aquestes resolucions però es contradiuen amb la pràctica particular com hem vist, i també amb la política legislativa del propi Jaume I, qui justament està aplicant el dret comú en diferents àmbits, com també ho faran els seus successors. El mateix seny natural que hauràn de posar en pràctica els jutges pot estar inspirat en el dret comú si ells mateixos hi estan formats (29).

Veiem com el 1242 Jaume I havia atorgat els Costums de Tàrraga, fixant el mateix ordre de prelación de fonts del dret local que el que apareix al

codi de Lleida, amb remissió a les lleis romanes (30). I també el propi rei havia promulgat el 1240 els Furs de València, i el 1247 sanciona els d'Aragó, tots dos estretament vinculats i particularment el primer al dret comú (31).

Encara podem referir-nos al codi de Tortosa (1277/79), vigent a la Baronia de Flix, de base romana-justiniana i que es refereix explícitament al dret comú com a supletori dels seus costums escrits després dels Usatges (com es farà després a Horta, el 1296) (32).

D'altra banda, en el mateix document de concessió dels Costums d'Horta de 1296 el mestre del Temple assenyala que no es pot admetre la plena vigència dels drets comuns (romà i canònic), perquè tal fet seria perjudicial per als seus vassalls (33). Aquesta expressió inclosa en el preàmbul de la concessió dels Costums, confirma en primer lloc que es practica el dret comú, i sembla que plenament i generalment; però també palesa d'alguna manera l'oposició existent contra el mateix (34). Això no obstant el dret comú després és considerat a continuació dels Usatges com l'últim dret supletori del local propi.

En definitiva, pel que fa a les lleis godes podem dir que se'n pot prescindir trobant-se ja en desús, més en tant que les mateixes inspiren modificades o actualitzades per a la seva època els Usatges de Barcelona. Però respecte del dret comú, la situació no és la mateixa, atès que no existeix un altre ordenament general complet al Principat; malgrat la prohibició referida, segueix observant-se en la pràctica, i així es reflexa en l'actuació dels monarques, i talment en textos com els d'Horta i Miravet. Això no obstant passarà molt temps fins que no es produeixi el seu reconeixement formal i oficial com a tal dret general.

En qualsevol cas i al marge dels conflictes que la recepció pot causar, el cert és que podem dir que a la nostra zona es produeix d'una manera plena o quasi en el període comprès entre 1210 i 1227 com es desprèn de la documentació referida: bé per referència expressa o per la pràctica de la renúncia a determinats beneficis jurídics. Un i altre cas són signes evidents de la vigència del dret comú, que acaba sent formalment reconeguda pels codis locals que es concedeixen a partir del de Lleida.

B) Fins a la promulgació del Decret de Nova Planta (1716)

Els anys posteriors a l'atorgament dels Costums de Miravet (1319), es produeixen diferents actuacions que cal tenir en compte sobre tot les afectants al dret comú.

En primer lloc i dins d'una línia podem dir de consolidació del dret general del Principat i d'intent al nostra entendre per a aconseguir una uniformitat jurídica territorial que exclouï la diversitat d'ordenaments propis existents,

hem de recordar que l'any 1347 Pere III en altres Corts de Barcelona, davant la insuficiència dels costums i usos locals ordena que els dominis aleshores hospitalers de Miravet i Ascó es regeixin per les Constitucions i Usances de Catalunya i els Usatges de Barcelona (35).

No es fa esment aquí al dret comú, però tampoc es prohibeix; això no obstant entenem que la declaració reial l'exclou implícitament i subsisteix el que podem considerar com un rebuig formal oficial que no realitza l'aplicació del dret comú. Efectivament pel que fa a Miravet hem de recordar que les Constitucions i els Usatges per aquest ordre es reconeixen com a fonts supletòries del seu codi local, i en últim terme es recull el dret comú.

En qualsevol cas aquella disposició no déu ser aliena a altres resolucions del mateix monarca adoptades els anys 1344 i el 1380:

- El 1344 el rei confirma els Costums de Perpinyà que estan vigents en aquella ciutat i a Colliure de Rosselló. El capítol 1 d'aquell codi disposava que els pobladors del lloc devien regir-se pels costums de la vila i després "per iura ubi consuetudines deficiunt", però no pels Usatges ni les lleis gòtiques "quia non habent locum in villa"; ara el monarca estableix per a tots dos llocs que abans del dret comú (dels "iura") s'han de regir amb preferència pels Usatges de Barcelona i les Constitucions generals del Principat.

- Anys després, el 1380 i perquè no hi hagi cap dubte sobre llur vigència a Tortosa, el mateix Pere III per una Pragmàtica disposa la vigència i efectivitat preferents de les Constitucions de Catalunya respecte del dret comú que fins aleshores constituïa la segona font supletòria del codi tortosí després dels Usatges. Assenyallem en tot cas que probablement la Pragmàtica seria d'aplicació igualment a la Baronia de Flix en la que regeix el dret tortosí (36).

En definitiva, tenint en compte aquelles altres disposicions similars de 1344 i 1380, la Constitució de 1347 que afecta a Miravet i Ascó obeeix a aquell criteri apuntat d'unificació, generalització i territorialització jurídica del país resolent qualsevol possible dubte sobre la vigència del dret general del Principat arreu de Catalunya, i intentant d'alguna manera acabar o limitar la coexistència d'ordenaments locals diversos.

En tot cas la innovació de la resolució de 1347 respecte les altres indicades la constitueix la inclusió de la referència a les "Usances" de Catalunya. Al nostre entendre el rei s'hi refereix al·ludint a altres usos, costums, pràctiques i també a altres textos i codis que amb els Usatges s'han anat imposant a tot el territori del Principat, com són els "Costumes de Cathalunya" i les "Commemoracions de Pere Albert", així com el dret barceloní integrat bàsicament pel "Recognoverunt proceres", i, les "Ordinacions d'en Santacilia" (37).

Pel que fa concretament a aquells textos els dos primers, també influenciats pel dret comú, són de caràcter eminentment feudal, i reconeguts com a costums generals aplicats per tots els tribunals de Catalunya (38). I quant als dos últims, talment d'indubtable base romana, es tracta de codis locals de Barcelona als que hom reconeix que estengueren la seva vigència efectiva pràcticament a tot el Principat: el "Recognoverunt" fou concedit per Pere II el 1283, amb antics i nous privilegis a aquella ciutat; i les "Ordinacions", titulades oficialment com a "Consuetuts de la ciutat de Barcelona, sobre les servituts de las casas e honors" són d'autor desconegut però apareix a mitjan s. XIV (39).

D'altra banda hem de dir, o repetir allò apuntat per la nostra part, de que considerem que tots aquells textos com a integrants de l'ordenament jurídic propi de la ciutat de Barcelona, bé en l'àmbit senyorial o en el de les relacions entre els vassalls, es troben vigents als dominis de la Baronia d'Entença. Hem esmentat aquella sentència de 1300 que reconeix que a la Baronia regeixen els Usatges i Costums de Barcelona, i ho creiem així en atenció al pressumible origen barceloní de la major part, si no de tots els seus primers pobladors cristians després la reconquesta, i d'acord amb algunes manifestacions que exposem més endavant (40). Hem d'indicar també que tots aquells textos es troben incorporats a la primera compilació de les Constitucions i altres drets de Catalunya de 1495, el que significa en sí el seu reconeixement general més enllà de la ciutat de Barcelona.

En un altre ordre de coses, cal assenyalar que la resolució esmentada de 1347 respecte d'Ascó i Miravet, pot contradir-se amb la informació que tot seguit donem sobre la confirmació successiva dels Costums de Miravet, concretament al llarg dels segles fins el XVIII. Ens referim particularment a les confirmacions de caràcter judicial formulades per la Reial Audiència de Barcelona i per resolucions dels successius castellans d'Amposta que es refereixen concretament i especialment a qüestions d'ordre públic, és a dir a l'administració i gestió de les Universitats, i al control del batlle sobre la seva actuació com a tal oficial senyorial, o com a jutge ordinari (en relació amb les facultats que ostenten els jurats i prohoms de cada Universitat) (41).

Però, en cap cas ens hem trobat amb reclamacions dels vassalls referents a qüestions específiques de caràcter civil o penal. D'altra banda i en aquells àmbits és evident que són els menys elaborats o tractats pel codi propi de la Batllia; i d'altra banda concretament el seu ordenament civil és també el més influenciable pel dret comú, que cobreix perfectament les seves mancances, sense oblidar que el rei i les Corts van produint una abundant legislació en dita matèria (42).

En definitiva, reprement allò exposat més amunt considerem que l'al.lusió feta a les Usances de Catalunya no fa més que establir un ordenament

jurídic suficientment ampli, junt amb les Constitucions i els Usatges, que eviti almenys formalment el dret comú.

Textos com el "Recognoverunt" i les "Ordinacions", per exemple, si els incloem dins aquella referència genèrica a les Usances del país havien de cobrir totes les mancances jurídiques de comunitats senzilles, com Ascó i Miravet. Usances que serien aquells altres drets, diferents de les disposicions de Corts i dels Usatges, i que es recullen en les compilacions de dret del Principat a partir de la primera de 1495.

Això no obstant el dret comú va obtenint un cert reconeixement oficial. Així, pocs anys després, en Corts tingudes a Cervera el 1359, curiosament el mateix monarca estableix que cap savi en dret pugui actuar com a advocat o jutge si no té en propietat (i coneix) els cinc llibres ordinaris de dret civil (romà), o, almenys, els ordinaris de dret canònic, a més d'haver de jurar que havia estudiat durant cinc anys en un Estudi General (43). Aquesta disposició confirma i reconeix de fet l'aplicació del dret comú al Principat.

Malgrat tot no és fins altres Corts celebrades el 1409 quan Martí I, mitjançant un Capítol de Cort, disposa encara que sense fixar el seu ordre de prelación, quines són les fonts del dret a Catalunya: els Usatges de Barcelona, les Constitucions i Capítols de Corts, usos, costums, privilegis immunitats i llibertats municipals i senyoriales, dret comú, equitat i bona raó (44). És aquest el primer reconeixement oficial general podem dir del dret comú, com a font i part integrant de l'ordenament jurídic català.

Finalment les Corts de Barcelona de 1599 fixen amb més rigor el sistema de prelación de fonts de l'ordenament jurídic català. D'aquesta manera s'estableix que: primer s'acudirà als Usatges i a les Constitucions i altres drets del Principat; en segon lloc i supletòriament regirà i per aquest ordre el dret canònic, el civil (romà), i la doctrina dels doctors (45).

D'altra banda, a la nostra zona i a la primeria del s. XVII, concretament entre els anys 1611 i 1623, es concedeixen noves Cartes de població a Benissanet i Miravet en les que s'estableix un nou ordenament jurídic que es defineix com consuetudinari i amb el seu propi dret supletori. Efectivament, a més d'alguna remissió específica a les Constitucions i al dret comú en supòsits concrets, tots dos ordenaments són reconeguts com a fonts supletòries del dret local contingut en els nous textos (46). Ja no es fa referència als Usatges, signe evident del desús en que es troba aquell codi; però no oblidem que malgrat tot aquell text segueix incorporat a la Compilació catalana de les Constitucions i altres drets.

II. ELS ORDENAMENTS PROPIS DELS DIFERENTS DOMINIS JURISDICCIONALS

La diversitat és de fet la principal característica del sistema jurídic alt-mitjieval català, conseqüència immediata de que la seva font més important sigui el costum com reconeixen els mateixos Usatges de Barcelona (el núm. 139).

Costum doncs com primera font del dret, amb preeminència respecte d'aquelles altres que el text barceloní referit reconeix: ell mateix, les lleis godes, i l'arbitri del príncep amb la seva Cúria. D'altra banda talment ens hem de referir al costum no solament com a expressió d'usos i pràctiques jurídics propis, sinó també com mitjà de pervivència de determinades institucions visigòtiques així com d'introducció d'altres de dret comú.

Situant-nos a la nostra zona i a mitjan s. XII, el costum segueix sent la primera font del dret de les comunitats que s'hi van creant i consolidant; és el costum que practiquen els nous pobladors, normalment procedents del seu lloc d'origen, i base de la que serà l'organització jurídica d'aquelles noves comunitats.

A part hem d'al·ludir a altra font, aquesta vegada escrita de procedència règia o senyorial i presumiblement pactada: les Cartes de població.

Destaquem en tot cas que les que concedeix el comte de Barcelona a Horta i Batea i Algars (1165 i 1181) fan remissió a un ordenament més general com és el dels furs de Saragossa; tanmateix les que atorga després l'Orde del Temple i talment els senyors laics de Flix i d'Entença no fan al·lusió expressa a un altre ordenament general.

També hem d'indicar que aquelles Cartes règies acabarien sent substituïdes per altres dels cavallers templers de 1192 (Horta), Batea (1205) i Algars (1280). I com és la norma en els documents poblacionals senyorials, en aquells nous documents tampoc es fa esment a un altre ordenament jurídic general d'aplicació al lloc en qüestió.

La causa d'aquell procedir al nostre entendre es deu bàsicament al fet o circumstància de que al Principat regeix un sistema de fonts del dret diferent a l'aragonès: mentre al Regne d'Aragó s'assisteix a una generalització i territorialització del dret a partir bàsicament dels furs de Saragossa (dret escrit i base després dels furs d'Aragó), al nostre país continua la tradició alt-mitjieval i subsisteix el costum com a primera font del seu dret.

Aixó no obstant, les Cartes que concedeixen els senyors són documents senzills on es disposen diversos preceptes que regulen les relacions dominicals i jurisdiccionals entre aquells i els nous pobladors. Els

documents més amplis són els de l'Orde del Temple, on s'estableix el cens anual a satisfer per l'establiment dels termes en qüestió, i a més es fa referència a drets senyorials com els de fadiga i lluïsmes, als monopolis senyorials, a la llibertat de disposició dels béns (amb el límit comú de no alienar a favor de persones i institucions privilegiades), etc.; i ja en casos concrets com és en els de fixar la superfície de terra a cedir als nous veïns del lloc i la mesura de fruits en la que consisteix el cens anual, sols en aquests casos, es fa remissió als usos de Lleida.

Justament aquella remissió a Lleida i el fet que en un primer moment les cases templeres de la nostra zona depenen de les de Gardeny i Corbins ens fa suposar que la població arribada (o la majoria) és de Lleida i del seu entorn, i que per tant es regeix pel dret provinent d'aquell lloc. Ja a la darrerria del s. XIII i al llarg del XIV confirmavem ambdues circumstàncies per documentació diversa, entre la que hem de destacar els llistats de veïns que coneixem i que acostumen a dur com a cognom la denominació del seu lloc d'origen.

De manera similar deduïem que la població de la Baronia de Flix provenia de Tortosa: el seu primer senyor és el genovès Bonifaci de Volta que havia col.laborat amb Ramon Berenguer IV en la conquesta de Tortosa, i la seva família mantenia una relació molt estreta amb aquella ciutat amb diverses possessions. I ja com confirmant aquell extrem, observem que el 1308 el nou senyor Pere del Bosch reconeix que als seus dominis regeixen els Costums tortosins.

Pel que fa a la Baronia dels Castellvell, després coneguda com d'Entença, suposem que els nous pobladors cristians dels castells de Móra, Garcia i Tivissa són els propis membres de l'exèrcit d'aquell senyor segurament provinents de Barcelona o de zones de la seva influència. Solament ho podem suposar, i ho recolzàvem en el fet que els únics ordenaments jurídics reconeguts com a vigents a la Baronia eren els Usatges i els Costums de Barcelona segons es declarava el 1300 (hi insistim més endavant).

D'altra banda, les expressions de costums i usatges apareixen abundantment en els documents poblacionals templers: els primers s'esmenten d'una manera genèrica en referència a la forma amb la que s'estableix el poblament ("ad illam consuetudinem sicut populatores de (..)"), entenem que tant pel que fa al règim senyorial que s'instaura com respecte l'ordenament que regeix la comunitat i les relacions entre els pobladors; i ja el terme "usaticos" té una connotació pròpiament de prestació econòmica o tributària (a diferència del de "servitio" que al.ludeix a les prestacions personals a les que els vassalls estan subjectes) (47).

També en altres documents ja esmentats es fa al·lusió a costums escrits i no escrits, furs i usatges:

- El document reial de 1210 pel que es confirma la donació d'Ascó al Temple disposa la seva pròpia eficàcia amb les garanties jurídiques necessàries incloses les que prevegui tot costum escrit i no escrit.
- El document privat de 1227 de venda d'un molí de Corbera, l'esposa renuncia a tot benefici establert entre altres per tot "iuri scripto et non scripto civili et non civili (et) fori" i tot altre privilegi. Es recull doncs l'al·lusió a tot dret no escrit i als furs.
- I en altra escriptura de 1244, de venda al Temple d'uns béns d'Ascó, es contenen les renunciacions de la muller venedora als beneficis concedits previstos també per costums i en virtut d'"usaticum".

Es fa difícil establir una distinció exacta entre els termes "costum", "usatge" i "fur". En un principi hem de dir que es tracta de tres expressions jurídiques que al·ludeixen a normes diferents de les lleis (règies i segurament també visigodes) i dels "iura" en referència als drets "civil" o romà i canònic:

a) Sobre els costums i els usos o usatges:

- Pel que fa al "costum" es tracta d'una referència general que hem d'entendre com feta a normes sorgides de la pràctica jurídica reiterada en el temps, inicialment no escrita i judicialment admesa; però l'expressió també pot referir-se ja a un ordenament jurídic local escrit, particularment en el cas del document de 1244 perquè ja ha aparegut el codi de Lleida (1228) i els venedors es troben vinculats a aquella ciutat.
- Respecte del terme "usaticum", s'estaria fent remissió a usos jurídics confirmats o constatats per via judicial (com els Usatges de Barcelona respecte la Cort comtal).

Ambdues expressions al·ludeixen en tot cas a un dret de base popular, practicat reiteradament, no necessàriament escrit, i entenem que confirmat judicialment. Recordem també allò que disposa l'Usatge núm. 139 quan reconeix la vigència del costum com a font del dret amb caràcter preminent al lloc on regeix.

b) I quant al "fur", segurament s'està fent referència al dret propi de la jurisdicció a la que pertanyen els intervinents; en aquest sentit es faria remissió al dret pel que es regeixen els actuants, propi del districte dominical al que pertanyen, i que per tant comprendria el dret propi i peculiar (inclosos costums i usos), així com el general del país que li fos d'aplicació (48).

Els documents que citem no fan més que relacionar les fonts del dret que regeixen entre els intervinents en els actes als que es refereixen. Però

abans de 1227 vèiem un contracte de compravenda de 1215 en el que no apareixen totes les remissions que en vist en els altres posteriors; i a més en aquell l'esposa té plena llibertat per a disposar del seu patrimoni sense la intervenció del marit, principi contrari a la tutela per raó de sexe estableix la legislació romana i que tanmateix sí apareix en tots els contractes posteriors, principi de llibertat de l'esposa que d'altra banda no és aliè a la llei visigòtica almenys en el sentit que ens ocupa (49).

Al mateix temps a partir de 1227 (si no abans) s'està posant de manifest l'efectivitat de la recepció del dret comú quan els documents notariais també estan al·ludint als "iura" canònic i civil (romà).

Fins aquí ens hem referit al costum, als usos i als furs, així com a les Cartes de població; tots quatre tipus de normes o preceptes constitueixen fonts dels drets propis o peculiars de cada comunitat humana. I almenys a costums i usances s'hi refereix per exemple el cap. 27 del codi de Miravet de 1319, quan assenyala que el senyor confirma tots aquells que els vassalls han "usades" fins aquell moment, diferents dels preceptes del propi ordenament que aleshores se'ls atorga.

Encara a aquelles fonts hauriem d'afegir-ne altres com són els privilegis reials i senyorial, i sentències judicials i arbitrals; aquestes fonts integren efectivament el dret propi de cada comunitat: en tant que disposicions de contingut normatiu (en l'ordre tributari, judicial, mercantil, etc.); i com a resolucions que confirmen altres costums o privilegis comunitaris de naturalesa vària (50).

Tenim doncs un conjunt de drets propis comunitaris diversos, que en alguns casos passen a escriure's a la darrera del s. XIII, formant-se uns veritables codis normatius generalment comuns als llocs d'un mateix districte, i en ocasions exclusius d'una comunitat veïnal determinada. Apareixen així els codis de costums de la Batllia o Comanda d'Horta de 1296, de la Baronia de Flix de 1308, de la Batllia de Miravet de 1319, el del lloc de la Torre de l'Espanyol de 1517, i les Cartes de Benissanet de 1611, d'Ascó de 1615 i de Miravet de 1623.

Textos però senzills, adreçats a comunitats eminentment rurals, que ells mateixos reconeixen la seva insuficiència quan disposen també unes fonts supletòries pròpies:

- Comanda d'Horta: Els Usatges de Barcelona i el dret comú.
- Baronia de Flix: Es reconeix la vigència dels Costums de Tortosa, i les seves fonts supletòries d'aquest darrer text són els Usatges i el dret comú (51).
- Batllia de Miravet i el codi de la Torre de l'Espanyol: Les Constitucions de Catalunya, els Usatges de Barcelona i el dret comú.
- Benissanet i Miravet: Les Constitucions de Catalunya i el dret comú.

Solament la Carta d'Ascó omiteix tota referència a les fonts del sistema jurídic que regeix la comunitat a la que s'adreça.

També hem de dir que els textos locals dels dominis del Temple i de l'Hospital s'inspiren especialment en els Costums de Lleida, en els que d'altra banda es reconeixien com a fonts supletòries pròpies els Usatges de Barcelona, les lleis godes i les romanes; però també és cert que els costums propis d'aquella ciutat recullen com a tals altres institucions que talment trobem en les que són les seves fonts supletòries, i després es traslladen als codis dels dominis templers/ hospitalers de la nostra zona. Podem parlar així d'una influència del dret visigot i del dret comú romà-canònic en els nostres codis derivada de la immediata i directa del dret ilderenc; el mateix hem de dir dels Usatges de Barcelona, per bé que en ocasions aquell text exerceix una influència directa com ocorre amb determinades disposicions penals que recull el text de Miravet (i per aquest el de la Torre de l'Espanyol i les Cartes del s. XVII dels llocs de Benissanet i Miravet).

D'altra banda, pel que fa a la Comanda d'Ascó i a la Baronia d'Entença justament en un procés que se segueix davant la Cúria comtal entre l'Orde del Temple i els senyors d'Entença l'any 1300 es declara que en aquells dominis regeixen:

- Comanda d'Ascó: Els Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona (52); es fa referència a tots dos ordenaments sense que s'indiqui un ordre de prelación determinat.
- Baronia d'Entença: Estàn vigents els Usatges i els Costums de Barcelona com a dret propi, no supletori sinò de manera directa i immediata; i en cas de mancança en aquelles fonts, s'acut al criteri de savis en dret de Tortosa, Tarragona o Barcelona (53).

Qüestió a part és la vigència dels Usatges de Barcelona a la nostra zona a la que d'una manera genèrica ja ens hem referit i que concretem més endavant. Però sembla evident que tenen una eficàcia general en tota la zona, adquirint una certa preeminència junt amb altres usos i costums propis, fins a ser formalment desplaçats a un lloc de supletorietat pels ordenaments locals que van apareixent. En un primer moment s'aplicarien a la nostra zona d'una manera immediata en tot allò en què no se seguís un ús o costum específic.

Cas peculiar és la Baronia d'Entença on no apareix un codi específic, sinó que regeixen els Usatges i els Costums de Barcelona sens perjudici de l'aparició d'usos i costums propis i en últim terme per aquella nova font del dret que apareix: el recurs al criteri de savis en dret. Per la nostra part encara afegiríem que aquella Baronia seguirà vinculada al dret de Barcelona com a propi (no solament en funció del caràcter general que aquell acaba adquirint) i que talment hi serà d'aplicació el dret general del

Principat més quan a partir del 1313 passa a dependre directament de la Corona (54).

Diguem també que als dominis templers/hospitalers s'admet el recurs a savis en dret en l'àmbit estrictament penal segons testimonis documentals el primer dels quals és de 1296, ja sigui per privilegi senyorial especial com a Horta i Vilalba, o per disposició continguda en codis locals com a Miravet i la Torre de l'Espanyol, a fi i efecte de que el batlle com a jutge i/o els jurats i prohoms puguin desenvolupar les funcions i facultats jurisdiccionals que se'ls reconeix segons el privilegi conegut com el "judici dels prohoms" (55).

Per últim, i vinculant-ho a allò indicat sobre les atribucions judicials dels representants municipals almenys des del s. XIII, també hem fer alguna referència a les resolucions judicials com a font del dret de les nostres comunitats. Recordem que els Usatges preveuen el recurs al príncep (al comte) i la seva Cúria com a última font del dret; però hem de dir que la jurisdicció i el seu exercici a la nostra zona l'acaben ostentant els senyors, i són ells o els seus representants, els batlles, o ja la "kuria" com apareix en un document d'Horta de 1166 (o "Cort" segons els Costums de Miravet) qui coneixen dels conflictes que se susciten entre els veïns inclosa l'apel.lació (56).

A) Als dominis del Temple, després de l'Orde de l'Hospital (a partir de 1317)

En principi no hi ha dubte sobre el dret propi dels dominis templers i hospitalers, com tampoc respecte les seves fonts supletòries. Però els conflictes que se susciten sobre la seva pretesa pertinença al Regne d'Aragó comporten també la possible vigència en llurs territoris dels furs aragonesos en perjudici del dret particular.

Efectivament, fins a la darrerria del s. XIV es planteja encara que a nivell eminentment polític territorial, la pertinença dels diferents dominis templers de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta al Regne d'Aragó i la vigència en aquells dels furs aragonesos (57).

Els dominis templers de Miravet, Horta i Ascó com sovint hem exposat van ser repoblats, conforme els testimonis que hem presentat, amb pobladors arribats en la seva major part i inicialment de la zona de Lleida. Es tracta de població nova que substitueix l'anterior sarraïna de manera pot dir-se completa a la Terra Alta, i parcialment a la Ribera on romanen nuclis importants de fe mahometana i els seus descendents fins el s. XVII (58).

La causa de la vinguda de pobladors de Lleida pot trobar-se en el fet que siguin els cavallers templers de les Comandes de Gardeny i Corbins els encarregats d'organitzar en un primer moment aquell repoblament (59).

Aquesta circumstància pot explicar que les diferents Cartes de població que s'atorguen facin referència explícita a mesures de Lleida (de superfície i de fruits); així com que hi trobem vigents les "Consuetudines ilerdenses", amb manifestacions expresses en tal sentit des de la segona meitat del s. XIII.

Cal dir que almenys aquell darrer extrem el confirmen els mateixos documents de concessió dels capítols de Costums d'Horta de 1296 i de Miravet de 1319, o fets com ara l'atorgament d'un privilegi a Vilalba i la Fatarella el 1323 pel qual es confirma expressament i parcialment als llocs la vigència dels mateixos Costums de Lleida. Sense oblidar que el 1300 es reconeix davant la Cúria comtal de Barcelona que als dominis d'Ascó regeix l'indica text ilerdesc.

D'altra banda, també hem de dir que aquella circumstància pot resultar contradictòria en tant que la nostra zona es troba estretament vinculada a Tortosa per raons històriques, econòmiques i eclesiàstiques. Més encara si tenim en compte que a la Baronia de Flix a la mateixa Ribera d'Ebre i pertanyent a la Vegueria de Lleida (amb algú breu parèntesi pel que fa al lloc de Flix), el seu senyor Pere del Bosch, ell mateix ciutadà de Lleida com veurem, l'any 1308 hi reconeix la vigència dels Costums de Tortosa.

Tot i així, malgrat la constància documental de la vigència del dret provinent de Lleida, al llarg dels segles també constatarem que el dret tortosí exerceix una influència certa, encara que parcial en l'ordenació jurídica de la nostra zona. En tot cas no podem oblidar que els nostres districtes es troben justament al bellmig entre els grans centres que constitueixen les ciutats de Tortosa i Lleida.

A.1 Vigència de les "Consuetudines ilerdenses" (1228)

La compilació de les "Consuetudines ilerdenses" elaborada per Guillem Botet es publica el 1228, i recull els preceptes continguts en la seva Carta de població de 1150, així com altres privilegis reials atorgats des d'aquell moment, diferents usos i costums propis de la seva comunitat i diverses ordinacions municipals (60).

Per la nostra part ja hem fet constar l'aparició en les diferents Cartes de població atorgades a la nostra zona, a més de les referències a mesures agràries i de fruits de Lleida, de diferents preceptes continguts en la Carta de població d'aquella ciutat, així com altres costums que després recull el text de les "Consuetudines" (61).

Costums que en tot cas traslladats a cadascuna de les noves comunitats constituïdes esdevenen costums del lloc en qüestió, integrant els drets propis respectius als que fem referència. Això no obstant, al llarg d'aquell mateix s. XIII, ja publicat el text de Botet, i encara en els següents apareixen diferents manifestacions expressives sobre la vigència del propi text lleidatà als dominis templers de la Ribera i Terra Alta.

D'altra banda, pel que fa a la població sarraïna existent a la Ribera d'Ebre, amb col·lectius qüasi exclusius a Ascó, Miravet, Benissanet, Riba-roja d'Ebre i Vinebre hem de dir que es regeix fins la total conversió per lleis pròpies, és a dir pel Corà i la "Sunna", mantenint també unes organitzacions política i religiosa pròpies (62).

1) Comanda d'Horta:

El cas de la Comanda d'Horta és sens dubte el que se'ns presenta més conflictiu. Alfons I atorga als llocs d'Horta i Bene l'any 1165 una Carta de població indicant que formen part d'Aragó i concedint-los els furs de Saragossa. Però el Temple atorga altra Carta el 1192, en la que es recullen mesures agràries i altres preceptes continguts en la Carta i Costums de Lleida (63).

Uns quants anys després Jaume I en testament de 1248, al delimitar el Principat i l'Aragó situa Horta dins els límits del Regne aragonès (64).

Però, encara que segons un testimoni tardà de 1347, l'aleshores comanador d'Horta afirma que la seva Comanda havia estat poblada després de la reconquesta per pobladors que "vinieron de Catalunya" i que "los fossen dadas costumbres e usances de Catalunya" per a regir les seves persones, tal com sempre observaren els cavallers templers a la zona (65).

Aquest testimoni és confirmat per un greuge presentat al rei a les Corts de Perpinyà tingudes els anys 1350 i 1351 (66). Tanmateix a Horta i especialment a la darrerria del s. XIII i primeria del XIV, se susciten i sovintegen els conflictes sobre la seva pertinença a Catalunya o al Regne d'Aragó.

Es produeixen manifestacions contradictòries en tal sentit: així per exemple l'any 1281 el rei disposa que Horta es regeixi en causes tant judicials com extrajudicials pels costums i furs d'Aragó (67), i el 1282 el mateix monarca reitera que aquell territori es troba dins el Regne d'Aragó (68); tanmateix poc després els vassalls demanen al Temple que els confirmi la vigència dels Costums de Lleida com a ordenament propi, per bé que el mestre de l'Orde finalment concedeix un codi nou i particular l'any 1296, com veiem més endavant, però inspirat en bona part en aquell codi ilerdenc i en menor grau en els Usatges de Barcelona (69).

Diguem en tot cas que el nou codi es concedeix per tal de resoldre el contenciós existent entre l'aleshores comanador d'Horta i els homes del seus dominis "super consuetudinibus observatis et observandis in villa et termino de Orta"; el cas és que els vassalls de l'Orde reivindiquen que "se usos fuisse et uti debere consuetudinibus civitatis Ilerde", mentre que el comanador afirma que els seus "usos non fuisse dictis consuetudinibus".

Finalment l'Orde, en la persona del mestre fra Berenguer de Cardona, considerant que els seus vassalls tenen uns costums propis certs, ordena que aquells es redactin formant un nou codi que és el que es concedeix el 1296, prèvia deliberació del "consilio contractato (segurament de la Universitat), cum sapientibus et cum comendatoribus et fratribus" que figuren en el document.

Malgrat tot, el text d'Horta s'inspira en bona part en aquell de Lleida com tindrem ocasió de comprovar més endavant en veure les seves concordances; i talment hem de dir que el propi codi assenyala quin és el seu dret supletori: primer els Usatges de Barcelona, i després en últim terme el dret comú (70).

2) Batllia de Miravet:

Pel que fa a la Batllia de Miravet, l'any 1290 la Junta d'Alcanyís compel·leix els seus pobladors perquè s'hi sotmetin; però, aquells al·leguen que no hi estan obligats, per quant tots els seus llocs van ser poblats "ad consuetudines ilerdensis et sunt de Cathalonie" (71).

Anys després el 1309, davant l'actuació del sobrejunter de Saragossa que els força novament a incorporar-se a la seva Junta i sotmetre's a la seva jurisdicció, els homes de Batea i Gandesa es queixen al rei adduint que es regeixen pels Costums de Lleida, rebutjen els furs aragonesos, i demanen que aquells primers els siguin confirmats (72).

I quan es concedeix el codi de Costums de la Batllia de Miravet el 1319 pel castellà hospitaler d'Amposta fra Martí Pérez d'Orós, el seu preàmbul es refereix a la vigència parcial fins aquell moment dels Costums de Lleida (73). El document apareix com proposat pels habitants i Universitats de la Batllia, i en ell s'indica que els jurats i prohoms dels llocs afectats han demanat al castellà la confirmació dels Costums de Lleida pels què en part es regeixen, així com altres costums i usos propis no escrits.

El castellà va entendre que la simple confirmació dels Costums de Lleida podia perjudicar els drets de l'Orde almenys si es feia com s'havia proposat, i ordena que els mateixos representants municipals redactin un text que reculli els usos i costums que efectivament "fossen aguts".

Finalment, en un procés relativament curt de temps (74) els vassalls elaboren i presenten un text, i el castellà amb el consentiment de diferents cavallers de l'Orde i degudament assessorat "ab savis e ab frares de nostre Orde, diligentment una vegada e moltes aquells examinats", acorda concedir a les Universitats integrants de la Batllia que s'especifiquen (amb exclusió de Nonasp, al Regne d'Aragó) i particularment "a tots los homens e fembres cristians", el codi de costums presentat perquè com a tals "costums, sien audes".

Ja com a dret supletori del local, el propi capitulat atorgat disposa que siguin les Constitucions de Catalunya, els Usatges de Barcelona, i el dret comú les seves fonts supletòries (75).

3) Comandes d'Ascó i Riba-roja:

Els pobladors de la Comanda d'Ascó també són compel·lits l'any 1290 per la Junta d'Alcanyís com els de Miravet, i la seva resposta és la mateixa: que els seus llocs van ser poblats a costum de Lleida i que eren de Catalunya (76).

Poc després, el 1300, en ocasió del procés judicial que se segueix a la Cúria reial entre els Templers d'Ascó i els Entença de Móra, en una enquesta elaborada al respecte s'afirma que els dominis d'Ascó es regeixen "secundum Usaticos Barchinone et Consuetudines ilerdenses" (77).

El document no estableix quin és l'ordre de prelación entre ambdós ordenaments; però entenem que s'apliquen complementant-se junt amb altres usos i costums peculiars i altres privilegis, tots ells integrants del dret propi de cada Universitat (78). Tanmateix, no posseïm més testimonis, si no és curiosament el reconeixement de la vigència dels costums ilerdensos a Vilalba i la Fatarella de 1323, com tot seguit referim.

Podriem citar això no obstant un document de 1290 pel que es retorna a l'Orde del Temple la Castlania de Berrús (lloc que pertany en aquell moment a la Comanda de Riba-roja), i en el que els transmissors Bernat Terroç i la seva esposa per a garantir la validesa i eficàcia de la venda de llurs drets formulen diferents renunciacions i especialment es refereixen, bé que d'una manera general, a les contingudes en les "Consuetudini Ilerdensi" (79).

4) Comanda de Vilalba:

Dins la Comanda de Vilalba (segregada de la d'Ascó el s. XV), els seus llocs de Vilalba i la Fatarella constitueixen un cas excepcional: ambdues Universitats es regeixen parcialment pels costums de Lleida i es troben

vinculades molt estretament a aquella ciutat i la seva Paeria. Consideració a part mereixen els llocs de Berrús i Riba-roja.

No hem pogut esbrinar quina és la causa d'aquelles relacions tan estretes i peculiars; hem vingut exposant la influència lleidatana a tota la zona, però aquí ens trobem amb un situació realment peculiar.

Potser tingui a veure amb tot això fets com ara la intervenció en diferents actes senyorials dels anys 1288 i 1289 junt amb el comanador d'Ascó dels comanadors templers de Gardenys i Granyena (80). Sembla que aquells llocs mantenen uns vinculs especials amb aquelles Comandes lleidatanes que, com hem indicat reiteradament, ja s'haurien encarregat en un primer moment del repoblament de tota la zona després la reconquesta.

D'altra banda, l'any 1290 quan la Junta d'Alcanyís força els homes d'Ascó a sotmetre-s'hi, els llocs de Vilalba, la Fatarella, Berrús i Riba-roja també formen part de la Comanda d'Ascó.

En qualsevol cas com hem indicat, el 1323 el castellà d'Amposta atorga a Vilalba i la Fatarella (quan encara estan a la Comanda d'Ascó) un privilegi concedint-los parcialment els Costums de Lleida. I justament, en un procés seguit davant la Reial Audiència de Barcelona resolt l'any 1476, es declara que els llocs de Vilalba i la Fatarella havien estat poblats també segons "civitatis llerde usum et consuetudinem" (81).

Després al llarg del s. XVI es torna a confirmar la vigència d'aquell codi almenys en les qüestions que se susciten. Es tracta de tres litigis plantejats per les Universitats de Vilalba i la Fatarella davant la Reial Audiència; dos d'ells es resolen per Sentència d'aquell Tribunal i l'altre es retira per haver-se arribat a un acord amb el comanador de Vilalba:

- El 12 de setembre de 1553 se signa un conveni entre el comanador fra Joan d'Ixar i els jurats de la Fatarella, en raó del qual la Universitat retira una demanda presentada davant la Reial Audiència perquè el comanador els reconeix que l'elecció dels jurats que es feia per la Pentecosta "sie segons en lo libre de Costums tret de la Paheria de Leyda" es disposa.
- Per Sentència del 10 d'octubre de 1561 es confirma la facultat dels jurats de la Universitat de fer Ordinacions, d'acord amb allò establert pels costums lleidatans.
- I el 2 de juny de 1570, segurament davant la ineficàcia final d'aquell conveni de 1553, la Reial Audiència reconeix la vigència al lloc de la Fatarella dels Costums de Lleida i concretament pel que fa al sistema d'elecció dels jurats i a altres qüestions municipals que veurem en el seu moment confirma la pràctica usada fins aleshores (82).

Però la influència de Lleida va més enllà; concretament ens referim a l'exercici pels jurats de Vilalba i la Fatarella de les funcions judicials que tenen concedides en l'àmbit penal:

- Segons un Capbreu tingut l'any 1554 quan el batlle ha acabat de tramitar el sumari el lliura "clos y segellat" als jurats del lloc, i aquells com és costum el duen a "la Paheria de Lleyda per aver parer y consell de dita Paeria (sobre) que se deu fer de dit pres o delinquent". La Paeria dóna el seu parer per mitjà d'un informe o un dictamen dit en termes actuals, i ho retorna tot als jurats perquè després ho traslladin al batlle que és obligat "de eyxecutar la sua sentencia dels prosesos justa la forma del consell que la dita Paeria de Lleida a donat" sense variar-la.

- En canvi l'any 1608 es declara que el sumari els jurats "lo trahen a Lerida" per a consultar amb un jurista que en fa el seu informe; això no obstant, l'informe solament servirà per a aconsellar al batlle sense tenir efectes vinculants (83).

Finalment en un acte de presa de possessió senyorial de la Comanda de Vilalba de 1757, concretament a la mateixa Vilalba i a la Fatarella els regidors respectius declaren que prestaràn homenatge i jurament de fidelitat al nou comanador fra Rafael Regio si ell jura primer "tenir y guardar lo privilegi de taula y los demes en aquell contenquts, y tots aquells costums dins de Lleyda que estan escrits en un llibre", a més d'altres concedits per l'Orde (84).

Solament en els casos de Riba-roja i de Berrús (lloc ja annex a aquella vila), tots dos integrats a la mateixa Comanda de Vilalba, es presenten dubtes sobre quin ordenament els regeix. En el mateix acte de presa de possessió senyorial de 1757 els seus regidors quan van a prestar jurament de fidelitat i homenatge al nou comanador, declaren fer-ho si ell els confirma "los privilegis del forn y altres, si alguns tenim concedits" (85). Poc més podem dir de Riba-roja i Berrús, però sembla que es regeixen pels mateixos usos i costums d'Ascó; fins la seva incorporació a la Comanda de Vilalba aquells llocs pertanyen a la d'Ascó igual que Vilalba i la Fatarella; però a Riba-roja està vigent un privilegi peculiar que es practica també a Ascó, dit "del forn", de caràcter o naturalesa processal com avui diríem: consisteix en la facultat dels jurats de la Universitat de poder intervenir de manera prèvia a l'inici d'un procediment judicial per tal de determinar si els fets imputats a un reu han de ser objecte d'un procés civil o penal (86). D'altra banda, si als dominis d'Ascó regeixen els Costums de Lleida segons es declarava el 1300, sembla evident tenint en compte la confirmació expressa de 1323 pel que fa a Vilalba i la Fatarella, que a Riba-roja i Berrús també hi serien vigents.

A.2 Els diferents codis locals

Ens referim als diversos capitulats u ordenaments jurídics propis vigents als dominis templers/hospitalers de les Comandes d'Horta, Miravet i Ascó amb els que es fixen en cada cas els usos i costums que regeixen la vida d'aquestes comunitats en els àmbits privat i públic (govern i administració de les Universitats locals respectives, i administració de justícia).

Codis que sorgeixen en ocasió o per a resoldre conflictes i controvèrsies entre els vassalls i la Senyoria, amb l'objectiu de clarificar i concretar quin és el dret propi de cada comunitat.

Hem de partir, d'acord amb tot el que hem anat exposant, de la vigència dels Costums de Lleida i talment dels Usatges de Barcelona, textos en els que després s'inspiren els nous codis; i tot sens perjudici de que conforme cada comunitat es va desenvolupant i consolidant, apareixen nous usos i costums que innoven, modifiquen o substitueixen aquells de Lleida i els mateixos Usatges, tant en l'àmbit de les relacions jurídiques dels vassalls entre sí, com pel que fa a l'organització de la Universitat respectiva i les relacions amb el senyor.

Obviament la concorrencia d'uns codis oficialment o formalment reconeguts com a vigents, podem dir, com són el de Lleida i els Usatges de Barcelona, amb altres usos i costums propis, havia de donar lloc a conflictes jurídics comunitaris que finalment es resoldrien amb uns nous ordenaments en els que es fixava el dret propi de cada lloc. No es pot oblidar a la fi que zones com Horta i Miravet són eminentment rurals i agràries, front la Lleida urbana i burgesa; altre element és la dependència directa dels ciutadans de Lleida de la Corona, mentre aquells territoris es troben sotmesos a un senyor baronal amb uns interessos econòmics determinats, i que ostenta entre altres l'exercici ple i absolut de la jurisdicció en qüestions suscitées entre veïns.

Cal destacar també uns altres fets: els Costums de Lleida regeixen i influeixen directament i plenament o qüasi als dominis de l'Orde del Temple; i en els codis que es promulguen sempre es recull els Usatges de Barcelona i el dret o drets comuns com a fonts supletòries.

1) A la Comanda d'Horta

1.1 Atorgament dels Costums (1296):

A la darrera del s. XIII se susciten dos conflictes entre els vassalls i la Senyoria d'Horta (aleshores "Orta"): un es refereix a l'exercici de la jurisdicció senyorial, i l'altre a quin és el dret propi dels llocs que integren la Comanda.

Els conflictes es resolen mitjançant dues concordies entre els pobladors d'Horta i els seus termes i l'Orde del Temple, signades ambdues de 16 d'abril de 1296:

a) Concòrdia sobre l'exercici de la jurisdicció:

En aquest cas s'estableixen els pactes següents:

- En causes civils l'Orde es reserva les tres instàncies judicials existents: la primera que exerceix el batlle o altre oficial senyorial, com a jutge immediat que després es definirà com a "ordinari"; la segona el comanador; i la tercera el mestre provincial de l'Orde.

- En l'àmbit penal o criminal ("de omnibus maleficiis"), l'Orde ostenta la jurisdicció que igualment exerceix el batlle, però amb un escrivà o assessor i assistit dels jurats locals; ja pel desenvolupament d'aquesta funció es permet als jurats que puguin cercar el degut assessorament fora de la vila (87).

b) Fixació del dret vigent:

Respecte la segona qüestió que es planteja, és a dir determinar quin és el dret vigent i aplicable a Horta i els seus termes: segons els homes de la Comanda es tracta dels Costums de Lleida, però el comanador ho nega.

D'acord amb el preàmbul de concessió del nou codi, els vassalls d'Horta sostenen efectivament que els "usos" pels que es regeixen són els costums ilerdens; tanmateix, segons el propi document, l'Orde entèn que no és així i que aquells costums no s'observen ni "de ordinacione causarum, et de mensura et penso".

A més el mestre del Temple introdueix un altre motiu per a l'atorgament d'uns nous costums: "atendentes, quod iura comunia in qualibet villa seu municipio, sine dampno habitatorum non possunt comode per omnia observari". Es fa referència doncs a la impossibilitat d'aplicar plenament per a tota causa els drets comuns (el romà justinianeu i el canònic), perquè l'Orde considera que tal fet perjudicaria als vassalls; el document no dóna altra explicació, però segur que un dels motius del conflicte jurídic és justament la introducció d'aquells "drets comuns" quan existeixen altres usos i costums propis que es veurien afectats per aquells. Així, l'atorgament dels nous Costums es deu també a la problemàtica que es deriva de l'aplicació i observança dels drets comuns que entren en contradicció amb el dret propi.

En definitiva l'Orde entèn que no pot reconèixer simplement els costums de Lleida ni pot admetre l'observança dels drets comuns, però afirma que els homes d'Horta "certas habere consuetudines, ac etiam speciales". Finalment, amb la deliberació prèvia del Consell de la Universitat

("Consilio contractato"), i els savis (en dret) i altres comanadors, frares i cavallers de l'Orde del Temple, el mestre provincial del Temple fra Berenguer de Cardona concedeix a tots els "universis et singuis hominibus ville de Orta et terminorum eius" els costums que es recullen en el document.

Amb el nou ordenament s'evita en tot cas el reconeixement exprès dels costums de Lleida, i talment dels drets comuns; tanmateix, el propi text estableix com a dret supletori primer els Usatges de Barcelona, i en segon terme aquells drets comuns.

Pel que fa al procés d'elaboració del text en qüestió se'ns donen molt poques notícies; de fet la concessió es presenta com a conseqüència del conflicte existent apuntat i es fa "ad requisicionem et suplicationem predictorum hominum". Únicament podem afegir allò que s'indica de què el nou codi ha estat objecte d'una prèvia deliberació o examen o discussió entre l'Orde i el Consell de la Universitat; el preàmbul també assenyala que s'ha comptat amb la intervenció d'uns savis ("cum sapientibus") en al.lusió sens dubte a juristes com a especialistes coneixedors del dret.

La concòrdia se signa finalment el 16 d'abril de 1296, i el document duu el títol de "Consuetudines et Usantias de Orta", que han de regir les viles i vassalls de la Comanda d'Horta (88). Pel que fa al seu àmbit territorial d'aplicació i vigència, el document es refereix a la vila d'Horta i als habitants dels llocs del seu terme: Horta (avui "de Sant Joan"), Bot, Arnes, Prat de Comte i Caseres; el document no s'hi refereix expressament a tots ells, però la concessió es fa a favor dels homes d'Horta i dels seus termes i s'assenyala que els Costums han d'observar-se "in villa et termino de Orta" (89).

Quant al contingut normatiu del text hem de reiterar que s'inspira en gran part en les Consuetudines Ilerdenses i en menor grau en els Usatges de Barcelona. Conté 81 capítols referents a qüestions que avui qualificariem com civils, mercantils, penals, processals i d'ordre públic; i ja l'últim capítol (el LXXXI) fixa l'ordre de prelación de fonts al que ja ens hem referit pel cas d'insuficiència o mancança de costums propis (Usatges de Barcelona, i els "jura comunia"). En la pràctica, davant les mancances evidents dels costums i dels Usatges es recorreria sovint a aquells drets comuns que, d'acord amb l'esperit de l'època i malgrat la prohibició reial formal de 1251, segueixen vigents i acaben sent reconeguts encara que com a dret supletori.

Diguem també que el codi segueix justament un ordre similar al dels Costums de Lleida pel que fa a la ubicació de les matèries, bé que els seus capítols no es troben agrupats en llibres com en el text lleidatà o en el de Miravet al que ens referim més endavant.

També és destacable pel que fa a l'ordre indicat de prelación de fonts supletòries:

- Que és el mateix que el que fixa el codi de Costums de Tortosa com veiem més endavant, i que en cap dels dos casos es fa esment a les lleis gòtiques (mentre que sí apareixen als Usatges i als Costums de Lleida), signe inequívoc en tot cas de la pèrdua de vigència del "Liber" (90).
- I que el text d'Horta fa al·lusió als "jura communia" com referint-se als drets romà i canònic, considerats en conjunt i en clara diferència respecte de Lleida, on solament es feia esment a les lleis romanes.

A més d'aquelles consideracions, almenys en un cas els Costums d'Horta, quan el reu és acusat "de malefficio" i s'absenta de la localitat, el seu cap. 17 disposa que li siguin segrestats o embargats els seus béns fins a un any passat el qual s'ha d'actuar "secundum usaticos et jus comune".

1.2 Confirmacions del codi local:

Com hem vist a la Primera Part d'aquest treball, el s. XIV abunden les resolucions reials declarant la pertinença d'Horta al Regne d'Aragó, i la vigència en aquells dominis dels furs aragonesos.

Així, el 1305 Jaume II declara que Horta es troba "instra limitis Aragonum" (91), mentre que el 1319 el comanador i vassalls d'Horta denuncien els intents de la Junta de Saragossa de forçar-los a sotmetre-s'hi quan no hi estan obligats (92).

Però, l'any 1328 el rei disposa per la "fellicita" dels habitants d'Horta que es regeixin en i per a tota causa civil i criminal pels furs d'Aragó (93); aquesta resolució es reproduïx en altra de les Corts aragoneses de Saragossa de 1331 (94).

A mitjan s. XIV es produeixen fets greus. L'enfrontament entre els vassalls i el castellà d'Amposta a causa de diferents donatius econòmics oferts per aquell al rei i als que els habitants de la Comanda s'oposen per ser enormement gravosos; i a allò cal afegir altres conflictes jurisdiccionals que se susciten perquè els vassalls no admeten que el castellà ostenti la última instància judicial d'apel·lació). Arribant a aquests conflictes al seu punt més àlgid, els vassalls s'aixequen en armes contra l'Orde de l'Hospital, ocupen el castell d'Horta, expulsen els hospitalers i es declaren aragonesos (95).

L'any 1339 el rei dicta una sentència en la que declara que la Comanda d'Horta es troba situada dins el Regne d'Aragó. La qüestió es tracta després per les Corts catalanes de 1340, tingudes a Barcelona, i el mes de setembre del mateix any Pere III per Pragmàtica mana i ordena que a la Comanda d'Horta s'apliquin i es procedeixi en tota causa civil com

criminal, tant en primera instància com en la d'apel·lacions segons "dictis consuetudinibus paccionalibus et usanciis" del temps dels cavallers templers. Així mateix s'ordena que s'observin dits costums "in testamentis, emptionibus, venditionibus, permutationibus et concanbiis ac instrumentis publicis et contractibus" (96).

Anys després en uns actes d'homenatge i fidelitat que tenen lloc en tots els dominis hospitalers de la Ribera i Terra Alta, concretament a Horta el febrer de 1348 es confirmen genèricament els costums locals i es reconeix a favor de l'Orde l'exercici de la jurisdicció en totes les instàncies (97).

Les Corts de Perpinyà tingudes els anys 1350 i 1351 tornen a tractar sobre la presumpta aragonesitat d'Horta; finalment el 1359 el rei declara que pertany i ha de contribuir al Principat, i en les Corts de Cervera del mateix any inclouen aquell districte senyorial a Catalunya en el fogatge que s'ordena, formant part de la demarcació de Tortosa (98). Encara el 1399, resolent de manera definitiva la qüestió, es confirma aquella altra resolució de 1359 i s'insisteix en què la Comanda d'Horta ha de contribuir a Catalunya (99).

El 17 de gener de 1570 el castellà d'Amposta realitza una visita a la Comanda, i en la mateixa es reconeixen aquella concòrdia jurisdiccional i els Costums atorgats el 1296, figurant una transcripció dels mateixos en l'acta que s'aixeca (100).

Talment, el 1673 els jurats d'Horta reivindiquen davant el batlle senyorial la facultat d'intervenir en els processos de la Cort local: el 3 d'octubre es personen a la Cort del batlle i arriben a "asentar-se en dit tribunal, prenent que la Cort se havia de tenir ab assistencia de aquells com ha jurats". El batlle els requereix perquè abandonin la Cort, i davant llur negativa ell mateix "ab los demes ministros de la Cort" s'alcen i se'n van "sense poder tenir la Cort". En raó del gran perjudici causat per la conducta dels jurats que hauria impedit la celebració de la Cort, el procurador fiscal de la Comanda "denuncia y acusa criminalment" als jurats perquè siguin "punits y castigats ab les penes de dret statuhides a semblants delictes". La qüestió se segueix davant la Reial Audiència, i entre els testimonis que es recullen un afirma que els jurats han d'intervenir en els processos de la Cort perquè així "consta dels stabliments y també, per quant lo senyor comanador lo dia que prenque possessio, promete y jura que observaria a la vila tots los costums scrits y no scrits" (101).

Encara en l'acte de presa de possessió de la Comanda per un nou comanador el 1687, els representants municipals li demanen que juri fer observar i respectar ell mateix "el Libro de los Costumbres y otros privilegios y consuetudes" concedits (102).

En un altre acte igual però de 1736, els regidors municipals es refereixen també al "Libro de las Costumbres, privilegios y otras inmunidades y exempciones", així com al "Libro de Ordenanzas (...), y todas las ordinaciones, usos y costumbres, assi escritos como no escritos" (103).

2) A la Batllia de Miravet

A la Batllia de Miravet hem de destacar en primer lloc l'atorgament dels Costums de 1319, i després la concessió de les Cartes de població de Benissanet i de Miravet els anys 1611 i 1623 respectivament a causa de l'expulsió dels antics pobladors moriscos. Diguem que les noves Cartes deroguen expressament aquell codi de 1319 en dites viles i en disposen altres de nous.

2.1 Els Costums de la Batllia:

2.1.1 Atorgament del codi (1319):

El mes de juny del 1319, traspassat el domini templer sobre la Batllia de Miravet a l'Orde de l'Hospital, el seu titular castellà d'Amposta, fra Martí Pérez de Orós, amb el consentiment d'altres cavallers de l'Orde, acorda "ennobrir e enbellir de gracies e de privilegis, e franqueses e costums, e maiorment a certa regla de viure a aquells aministradora", atorgant un codi de costums propis als llocs i viles d'aquella Comanda o Batllia. El text ha arribat a nosaltres per mitjà essencialment de dos trasllats: un en català del s. XV sota el títol de "Costums de la Batllia de Miravet", i altre llatí de 1328 que rep el títol de "Constituciones Baiulie Mirabeti" (104).

D'acord amb el preàmbul del codi, els jurats i prohoms de les Universitats de la Batllia ja havien demanat a l'Orde del Temple que es fixés quin era el seu dret, adduint que en part es venien regint en judicis i extrajudicialment pel costums escrits de Lleida com també per altres usances pròpies no escrites. Segueix el mateix text indicant que els vassalls pretenien que es confirmessin formalment els costums de Lleida i les usances pròpies pels que realment es regien, de manera que no existís cap dubte sobre el sistema jurídic que devien observar.

Això no obstant, el Temple no resoldria la reivindicació dels seus vassalls, com tampoc ho faria el rei Jaume II durant els anys que administra els dominis de l'Orde fins el seu traspàs al de l'Hospital. I poc temps després de que els cavallers hospitalers prenguessin possessió de la Batllia de Miravet (1317), el castellà d'Amposta rebutja la sol·licitud dels vassalls (afirma que el reconeixement dels Costums de Lleida seria perjudicial per l'Orde) i els encomana que ells mateixos escriguin i ordenin els usos i costums que realment es practiquen a la Batllia.

Tampoc en aquest cas tenim notícies sobre el procés d'elaboració i redacció del nou codi; sembla que la tasca s'encomanaria a uns jurispèrits, atès que se'n fa esment, i després es presentaria al castellà d'Amposta. Segurament es debatria el document, i finalment de mutu acord es procediria a la seva concessió formal, la qual cosa es produïa l'any 1319.

Això no obstant, l'eficàcia de la concessió requereix encara d'un altre requisit com és que sigui confirmada pel Capítol General de l'Orde; i així ocorre el mes de desembre de 1320, en la sessió que aquell celebra a la vila d'Arles (França). L'acta d'aquella ratificació declara que el castellà d'Amposta va presentar el text per a la seva consideració i aprovació, per quant era "ad utilitatem et comodum domus nostre et universa et singula (..), et quod hominibus Universitatum earumdem pax consonebitur et tranquillitas in futurum et mores ipsorum hominum meliores per huiusmodi consuetudines, usancias, stabilimenta et forman vivendi quantum ad Deum et seculum fient". Afegim que s'indica que el text presentat al Capítol està escrit en "lingua materna seu layca" (105).

Pel que fa als àmbits d'aplicació d'aquests Costums, hem de dir que territorialment s'atorguen a les viles, llocs i termes que indica el propi text: Miravet, Benissanet, Ginestar, Rasquera, Pinell, Salvaterra, Corbera, Gadesa, Almudèfer, Batea, Vilabona (Pobla de Massaluca), Algars i Pinyeres; en tot cas en resta tàcitament exclòs Nonasp, lloc del Regne d'Aragó i sota la jurisdicció de Miravet, que no apareix citat en el document (106). I ja els seus destinataris són els homes i dones cristians habitants de la Batllia súbdits i vassalls de l'Orde, excloent-se per tant els sarraïns que poblen qüasi íntegrament Miravet i Benissanet (107).

En ordre al seu contingut normatiu diguem que el text s'inspira bàsicament en les "Consuetudines llerdenses", i que segueix un ordre similar al d'aquell codi pel que fa a les matèries que tracta i la seva distribució en llibres (108). També s'inspiren, encara que en menor grau, en els Usatges de Barcelona.

En tot cas, el seu cap. 129 disposa quines són les seves fonts supletòries: les Constitucions de Catalunya, els Usatges de Barcelona i el dret comú (109). I a part hem de destacar dues remissions directes del codi al dret comú: el cap. 57 disposa que els menors de 25 anys "usen en totes coses de dret comu"; i el 110 estableix que els creditors d'una vídua han de procedir "segons dret comu".

El capítol està dividit en cinc llibres i compta amb 134 capítols d'índole diversa, regulant qüestions de caràcter civil, penal, mercantil, processal, i jurídic-públic, com avui ho qualificaríem. Però la distribució en llibres no respon a un criteri de divisió per matèries, atès que aquestes es barrejen en cada ún d'ells; més aviat sembla que s'ha fet fixant uns grups

determinats de capítols per llibre, doncs efectivament el seu número per cada ún entre 25 i 28.

2.1.2 Confirmació dels Costums:

Referències expresses sobre la vigència dels Costums de 1319 en tenim fins el s. XVIII.

Així, el febrer de 1340 els jurats i consellers de la Universitat de Batea renuncien a un privilegi particular que els permetia instar anualment la revisió de la gestió del batlle, i accepten la disposició corresponent dels Costums de la Batllia (cap. 133) que ho preveu per cada 3 anys (110).

També es reivindiquen els Costums de la Batllia davant Pere III en escrit del 10 de setembre de 1341, front a la pretensió reial de que els vassalls de la Batllia satisfacin determinats drets de cena; els representants municipals s'hi oposen considerant que no hi estan obligats, i manifesten que tota la Batllia es regeix per uns usos, drets i privilegis comuns, formant un sol cos contributiu (111).

L'any 1347, en Corts Generals el mateix Pere III declara que els dominis hospitalers de Miravet i Ascó pertanyen a Catalunya fins al riu Algars; ja referint-se als costums que els regeixen, assenyala que són simples i insuficients per a regir aquelles comunitats, i ordena que s'apliquin les Constitucions i Usances de Catalunya i els Usatges de Barcelona (112).

Els anys 1349 i 1351, en actes d'homenatge i jurament de fidelitat que s'organitzen a tots els dominis hospitalers, els jurats de Batea, Algars i Mudèfer declaren que la Batllia es regeix per uns costums comuns (113).

A l'Assemblea del Priorat de Catalunya de l'Orde de l'Hospital que té lloc el 21 de novembre de 1389, s'exposa que els vassalls de Miravet es queixen del castellà fra Martí de Lihori perquè actúa en contra de les "consuetudinibus, usibus, libertatibus et privilegiis suis" (114). L'Assemblea designa aleshores tres comissaris perquè facin les enquestes oportunes; però no sabem com es resol aquesta reclamació.

L'any 1440 les Universitats de Gandesa, Batea, Algars, Pinyeres, Pinell, Mudèfer i la Pobla de Massaluca s'oposen a costejar les obres de reforma del castell i muralles de Miravet. El motiu és que tal contribució es contrària als Costums de la Batllia, en tant que mai no hi havien col.laborat, i que tal prestació constitueix un mal ús. El "llicenciat en decrets" Alexandre Adet (canonista) resol la qüestió el 7 de juliol d'aquell any de manera favorable a aquelles Universitats (115).

A súplica de la Universitat de Benissanet la Reial Audiència de Barcelona, en sentència del 21 d'agost de 1573, declara que els Costums de Miravet

són d'aplicació als sarraïns convertits a la fe catòlica ("cristians nous"). El castellà d'Amposta s'hi havia oposat adduint que la concessió d'aquell capitulat es referia als vassalls, homes i dones, cristians, mentre que els sarraïns convertits encara que cristians nous per llur origen restaven exclosos d'aquell privilegi. La Reial Audiència entén que com a cristians encara que "nous", els sarraïns convertits també han de gaudir de dits Costums (116).

Per altra sentència de 23 de novembre de 1584 es reconeix als jurats de Pinell la facultat que recull el codi miravetà de 1319 d'establir imposicions econòmiques o tributàries als veïns i de poder-les executar per mitjà d'un saig o nunci designat per la Universitat, i s'obliga al batlle a donar llicència perquè es puguin fer les execucions precises (117).

El 8 de juliol de 1598 novament la Reial Audiència a instància de les Universitats de Miravet i Benissanet resol que les "constitutiones et seu consuetudines descriptas et continuatas in libro vulgariter dicto Llibre de Costums de la Ballia de Miravet" han de regir tots els vassalls de la Batllia, inclosos els cristians nous. La sentència assenyala que el privilegi en qüestió, de concessió dels Costums, es refereix als vassalls cristians, i en tal sentit han de considerar-se compresos en aquell moment "tantum christianos tunc presentes sedet futuros". Es declara doncs que els Costums han d'observar-se en aquelles viles per a tota causa civil com criminal, com es feia en les altres de la Batllia; i es condemna al castellà d'Amposta per ell i els seus oficials a respectar aquell capitulat (118).

Altra sentència de 24 d'abril de 1600 condemna també al castellà d'Amposta a observar els Costums concretament en allò que fa referència al privilegi de la Universitat de "fer taula" sobre la gestió del batlle. El plet és instat per les Universitats de Benissanet i Miravet davant la negativa del castellà de fer inquisició sobre la gestió del seu batlle; la sentència es remet a diferents capítols dels Costums (sobre confirmació dels privilegis i costums locals, així com les facultats dels jurats), i en particular al 133 ("De batlle a tenir taula") (119).

En altre procès, per resolució de 25 de maig de 1600 la Reial Audiència reconeix d'acord amb els Costums de Miravet: d'una banda la facultat dels jurats de Pinell de fer ordinacions i bans públics, que després ha d'autoritzar el batlle "ad solam verbalem juratorum requisitionem"; i d'altra la facultat dels jurats d'assistir amb el batlle a les inquisicions que faci als delinqüents (excepte si es tracta de delictes comesos "contra dominium et eius officiales") (120).

A Batea i de manera similar a Corbera en ocasió del Capbreu de 1605, es reconeix que el castellà ostenta la jurisdicció sobre el lloc "conforme lo llibre de Costums, privilegis de dita vila y sentencies reals" (121). Particularment es fa esment als capítols dels Costums que es refereixen:

a la fiança econòmica que pot eximir en determinats supòsits de la pena corporal i evitar la pressó; a la intervenció judicial dels jurats i prohoms; i així mateix es recullen els supòsits en els que el castellà té reservada en exclussiva l'exercici de la jurisdicció sense la intervenció processal dels jurats (122).

El 25 de novembre de 1613 les Universitats de Batea, Gandesa, Corbera, el Pinell i la Pobla de Massaluca estableixen una concòrdia per la que creen una milícia local per a la defensa de llurs veïns i termes davant el creixent i imperant vandolerisme que sofreix la zona (123). Particularment pel que fa a les actuacions d'aquella milícia i a la intervenció dels jurats locals respecte la detenció i judici dels delinqüents, es declara que han de respectar-se les lleis de la terra i els privilegis de les viles signants, en especial els Costums de 1319 (124).

Hi ha també el cas de la Universitat de Batea que en un altre plet davant la Reial Audiència contra l'arrendatari del molí senyorial d'Algars (on han d'anar els seus veïns) s'oposa a satisfer els drets corresponents si no és amb la mesura que s'usa a la vila. El síndic de Batea declara que a la vila s'usa el cafís d'Aragó equivalent a 2 quarteres i mitja de gra, i així es vol seguir segons manifesta en base al capítol 27 dels Costums de Miravet, de confirmació "de usances". El plet se segueix a la primeria del s. XVII, i l'any 1628 encara no està resolt (125).

D'altra banda en els actes de presa de possessió de la Batllia de Miravet per part del nou castellà fra Joan Bellvis Cavanillas el 1664, a requeriment dels representants municipals dels diferents llocs membres de la Batllia el representant senyorial jura respectar i observar els privilegis i usos continguts "in Libro de Costums" (126).

L'any 1685 els jurats de Gandesa, Batea, Corbera, Ginestar, el Pinell, Rasquera i la Pobla de Massaluca denuncien que els batlles senyorials venen infringint els capítols 126, 127, 129, 132 i altres dels Costums de 1319, per quant no compten amb l'assistència d'aquells en els processos que tramita la Cort. Insisteixen en que als seus termes regeixen aquells Costums i que els mateixos batlles quan prenen possessió del càrrec juren justament respectar-los (127).

Altre exemple és el dels capítols concertats el 18 d'abril de 1690 entre el castellà i les Universitats de Gandesa, Corbera, Batea, Pinell, Ginestar, Rasquera i la Pobla de Massaluca sobre la manera d'exercir les jurisdiccions civil i criminal. Per quant l'exercici de dites jurisdiccions podria haver-se "viciat" per no observar-se degudament el codi de Costums de la Batllia, s'estableix dit conveni que confirma en casos aquell ordenament i en altres hi introdueix algunes variants (128).

En ocasió del Capbreu que té lloc entre els anys 1699 i 1700 a Batea, com ocorre en el de 1605, es reconeix que el castellà ostenta la jurisdicció al lloc "conforme lo llibre de Costums, privilegis de dita vila y sententies reals" (129).

Això no obstant en altre Capbreu celebrat el 1732 els jurats de la Poble de Massaluca després de referir-se als seus privilegis com si estessin vigents, assenyalen: "empero, tot lo referit vuy, en força de la Real Planta possada per Sa Magestad (que Deu guarde), no se observa" (130).

D'acord amb aquest darrer testimoni, promulgat el Decret de la Nova Planta el 1716 i confirmant el que en ell es disposa s'ha derogat tot el sistema jurídic-públic del Principat per donar pas a l'establiment del sistema castellà. Una de les conseqüències del nou règim jurídic al que ens referim més endavant, és la desaparició de l'ordenament públic contingut als Costums de Miravet de 1319.

Malgrat això, al mateix Capbreu però a Corbera i Gandesa encara es fa referència a l'exercici de la jurisdicció criminal que ostenta l'Orde de l'Hospital en els termes del que disposen aquells Costums (131).

Ja en un acte possessori de la Batllia tingut el 1765 per part d'un nou castellà, fra Josep Cuber, els intervinents es refereixen en general als "privilegios, costumbres, usos, estatutos escritos y no escritos" (132).

2.2 Les Cartes de població de Benissanet (1611) i de Miravet (1623):

Benissanet i Miravet com Ascó a la primeria del s. XVII es troben poblades quasi íntegrament per moriscos o cristians nous, descendents d'aquells sarraïns que romanen a la zona després de la reconquesta militar, a mitjan s. XII.

Mentre a Castella Ferran el Catòlic, l'11 de febrer de 1502, ordena l'expulsió dels sarraïns, a Catalunya els senyors procuren la seva conversió pacífica, per bé que pot considerar-se com a total a la Ribera d'Ebre a la primeria del s. XVI (133).

Malgrat això, la situació internacional que afecta a Espanya sobre tot a la darrerria del s. XVI (134), i l'actuació dels moriscos d'Aragó i València, donen lloc a l'ordre reial d'expulsió de tots els de la Corona d'Aragó. Concretament, pel que fa als de Catalunya, l'ordre es dicta el 17 d'abril del 1610 i es publica el 29 de maig següent (135).

Les conseqüències econòmiques d'aquesta decisió no del tot justificada pel que fa als moriscos catalans, serien realment desastroses (136). En particular pel que fa als casos de Benissanet i Miravet, com veurem també a Ascó, aquelles viles resten practicament despoblades amb

l'abandó consegüent de les seves cases i terres i els obvis i greus problemes econòmics pel seu senyor comú l'Orde de l'Hospital (137).

Davant d'aquesta situació el Capítol General de l'Orde de Sant Joan en sessió tinguda el 28 d'abril de 1611, atenent el "maximum detrimentum et praeiudicium" causats als seus dominis de la Corona d'Aragó, inclosa la Batllia de Miravet, acorda efectuar-hi nova població (138).

S'inicia així el procés que duu a la concessió de les Cartes de població a Benissanet i Miravet. Almenys en aparença sembla que l'elaboració d'aquestes Cartes es fa de manera consensuada entre el senyor i els pobladors, els antics i els nous arribats d'altres indrets.

Aquells nous pobladors són de procedència ben diversa. A Benissanet, la Carta de població l'aproven 50 persones (49 homes i 1 dona), dels que 7 eren antics pobladors del lloc. La resta prové: 11 de llocs de la Terra Alta, 12 de la mateixa Ribera d'Ebre, 3 del Baix Camp, 1 de l'Alt Camp, 1 del Priorat, 2 del Baix Ebre, 1 de Lleida, 8 d'Aragó, i 4 de França (139).

En el cas de Miravet també apareixen 50 pobladors, dels que 5 són antics de la vila. Els altres 45 provenen: 5 de la Terra Alta, 18 de la Ribera d'Ebre, 2 del Priorat, 3 del Baix Camp, 1 del Montsià, 3 del Baix Ebre, 1 de Barcelona, 6 d'Aragó, 1 de València, i 5 de França (140).

El repoblament comença de manera immediata, i el 30 d'octubre de 1611 s'atorga una Carta a Benissanet (141). Tanmateix, en el cas de Miravet el procés s'allarga considerablement si el comparem amb l'anterior; de fet hi ha un projecte de Carta elaborat el 1615 que és rebutjat pel castellà d'Amposta. Però finalment l'Assemblea de la Castellania el 12 de maig de 1622 designa dos comissaris especialment apoderats perquè efectuïn amb urgència la població de Miravet, i el 15 de gener de 1623 se li atorga la Carta definitiva (142).

En tot cas, l'objecte del repoblament és assegurar les rendes i la conservació dels béns de l'Orde, com també recuperar lliures de tota càrrega les possessions deixades pels moriscos i redistribuir-les (establint noves rendes, sense els beneficis que aquells haguessin gaudit). En segon lloc, es persegueix establir un nou règim jurídic que es defineix així mateix com a consuetudinari, fent renunciar expressament als pobladors a l'antic Llibre de Costums de la Batllia; ambdues Cartes estableixen d'aquesta manera uns nous ordenaments jurídics per a regir cada comunitat essencialment en l'àmbit municipal, a més d'altres aspectes d'índole penal, processal i civil (143).

El cos normatiu d'aquestes dues Cartes d'estructura similar entre sí, es pot dividir en tres grans blocs: el primer dedicat als drets senyorials i càrregues tributàries i personals dels vassalls; el segon a l'organització

municipal; i en un tercer grup tenim el que podem entendre com a normes eminentment jurídiques com si d'un codi es tractés a semblança dels antics Costums de 1319.

La Carta de Benissanet conté 123 capítols, i la de Miravet 149. La diferència en el número de capítols es deu bàsicament al fet que la de Miravet inclou una extensa relació de béns, tant els que s'atorguen a la Universitat com els que el senyor es reserva en mensa.

Els nous documents dediquen molts capítols a l'organització municipal i a l'exercici de la jurisdicció per part del batlle. Diguem també pel que fa a llurs disposicions de caràcter penal i mercantil, que ambdues Cartes venen a ser un trasllat del codi anterior de 1319 ara derogat, establint en la majoria dels casos els mateixos supòsits de fet amb iguals penes i sancions (144).

Assenyallem també que els mateixos documents en el capítol 107 de Benissanet i en el 113 de Miravet disposen quin és el dret supletori del local establert: primer les Constitucions de Catalunya, i en segon i últim terme el dret comú; no apareix la referència als Usatges de Barcelona, encara que hem de recordar que els mateixos es troben inclosos en la primera recopilació del dret català de 1495 i segueixen formant part de l'ordenament jurídic general del Principat a tenor del que es disposa per Constitució de Corts de 1599 (145).

D'altra banda, a més d'aquella referència general als drets supletoris, tenim algunes remissions expresses: a les Constitucions de Catalunya i bans reials per a la fixació de les penes a imposar si algú "tirare algun archabucasso o pedrenyalada" (caps. 64 i 71), i per injúries (caps. 65 i 73); i al dret comú per a determinar en quins casos el delinqüent condemnat penalment pot disposar dels seus béns (caps. 81 i 87).

Ja el Capítol Provincial de la Castellania d'Amposta confirma la Carta de Benissanet el 16 de setembre de 1615; i pel que fa a la de Miravet solament podem dir que el text fou sotmès a aquella Assemblea en la seva sessió de 13 de juny de 1623, restant pendent la seva aprovació per mancar en aquell moment l'acceptació formal del document per part dels representants municipals i senyorial de la vila (146).

Anys després quan un nou castellà pren possessió de la Batllia el 1664, a Benissanet i Miravet es promet respectar "los privilegis y capitols continguts en lo acte de la poblacio", referint-se a aquelles noves Cartes de poblament (147).

Talment hem de dir que al llarg del s. XVIII en ocasió de diferents Capbreus que tenen lloc a la Batllia els anys 1732 i 1753, a Miravet i a Benissanet quan els seus jurats es refereixen a la jurisdicció senyorial

encara assenyalen que s'exerceix conforme les Cartes de població corresponents (148).

3) A la Comanda d'Ascó

Pel que fa a la Comanda d'Ascó solament es concedeix un ordenament local particular a la Torre de l'Espanyol l'any 1517. Fins aleshores, a tot el domini, d'acord amb els diferents testimonis que posseïm dels s. XIII i XIV, és probable que es trobin vigents els Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona.

En els casos dels altres llocs de l'antiga Comanda:

- Al mateix d'Ascó, Vinebre, Riba-roja i Berrús no tenim constància tan clara de la vigència dels Costums de Lleida, si no és per unes declaracions de 1290 i de 1300, expressades en ocasió de diferents litigis (149). En aquells casos i per la nostra part no dubtem de la vigència dels Costums de Lleida, i tal vegada sembla estrany que no s'hagués produït un moviment conduent a la fixació d'un dret propi i peculiar, d'igual o similar manera que als dominis hospitalers restants.

- En canvi, a Vilalba i la Fatarella que aleshores formaven part de la mateixa Comanda d'Ascó, es reclamaria el reconeixement dels Costums de Lleida de forma semblant a com abans s'havia fet a Horta i a Miravet.

I tot això sens perjudici de que aquells Costums de Lleida regissin en part, iguals, modificats o actualitzats per usos i costums locals propis.

En tot cas el 1347 quan el rei en Corts declara que els dominis d'Ascó (amb Miravet) pertanyen a Catalunya, també assenjala que han de regir-se per les Constitucions i Usances de Catalunya i els Usatges de Barcelona, és a dir pel dret general del Principat (150).

Finalment, en el cas concret d'Ascó hem de fer esment a la Carta de població que s'atorga el 1615, a causa de l'expulsió decretada dels moriscos que qüasi majoritàriament poblaven la vila (151); però hem de dir que el document s'ocupa bàsicament de qüestions senyorials dominicals i no conté un ordenament jurídic com els que s'inclouen en les Cartes de Benissanet i Miravet.

3.1 Els Costums de la Torre de l'Espanyol (1517):

El 2 de maig de 1517 el comanador d'Ascó fra Martí de la Nuça concedeix als pobladors de la Torre de l'Espanyol com a propi el mateix codi de Costums de Miravet, excloent-n'hi 6 capítols que declara no voler atorgar. El text conté 128 capítols ordenats en cinc llibres, a la manera i seguint el criteri de Miravet (152).

La concessió té especial significació en tant que es concedeix al lloc un codi atorgat dos segles abans (1319) a tota la Batllia de Miravet. Fet però que es contradiu amb aquella Constitució de Corts de 1347 que disposa que els dominis de Miravet i d'Ascó s'han de regir per les Constitucions i Usances de Catalunya i els Usatges de Barcelona en substitució de llurs usos i costums que es qualifiquen com d'excessivament simples (153); i més quan al nostre entendre aquella disposició de Corts de 1347 responia a un intent regi d'assegurar l'aplicació del dret general del país i d'aconseguir la territorialització i unificació jurídica del Principat.

En qualsevol cas, l'atorgament es produeix a fi de resoldre diferents controvèrsies suscitées entre els vassalls del lloc i el comanador, fixant i concretant així quin és el dret del lloc pel que han de regir-se i governar-se. El comanador assenyala: "Quia cum vos in iudiciis tam civilibus quam criminalibus, inter vos seu dictam Universitatem, ex una, et nos ut preceptorem iamdictum, non habeatis leges nec consuetudines certas quibus possitis recte regi et iudicari absque aliqua contradictione". I com sigui que per aquella causa existeixen qüestions i conflictes entre l'Orde i els veïns, per tal d'obviar-les en el futur s'atorguen les "consuetudines, leges sive capitula de Costums per dictam sacram Religionem Sancti Ioannis Hierosolimitanensis olim Baiulie Mirabeti (..), concessas et concessa" (154).

Aquelles controvèrsies poden derivar-se de l'existència de pràctiques i usos diferents dels Costums de Lleida d'estar vigents com a Ascó, o que corregissin o milloressin aquells.

Usos que acabarien primant sobre els de Lleida; pot ser també que d'alguna manera es regissin ja pels Costums de Miravet, d'una zona de característiques similars a la de la Torre de l'Espanyol, rural i senzilla, comparada amb la Lleida urbana i burgesa.

Pel que fa als capítols de Miravet que no s'atorguen a la Torre són: el 10 de caràcter penal, omissió produïda probablement per error, els 35, 36, 37 i 40 referents a mesures (155); i el 133 que es refereix a la "taula del batlle", és a dir al privilegi de la Universitat de poder revisar i fer inquisició sobre la gestió del batlle senyorial (156).

D'altra banda el mateix text disposa en el seu capítol 124 que en cas de mancança de norma o disposició pròpia, s'ha d'acudir a les Constitucions de Catalunya, després als Usatges de Barcelona i, en últim terme al dret comú. I ja en dos casos (com hem vist a Miravet), el codi de la Torre fa remissió expressa al dret comú: s'ordena que tots els menors de 25 anys "usen en totes coses de dret comu" (cap. 52); i disposa que els creditors d'una dona vídua procedeixin "segons dret comu" (cap. 105).

Finalment l'Assemblea Provincial de l'Orde aprova la concessió feta en la seva sessió de l'11 d'agost de 1517 (157). I amb posterioritat el document és confirmat pels successors de fra Martí de la Nuça a la Comanda d'Ascó com ocorre l'any 1575 de manera expressa, o de forma genèrica en ocasió de la presa de possessió del lloc per part dels nous comanadors (158).

Així mateix d'acord amb una informació parcial d'un procés que se segueix vers l'any 1637 entre la Universitat local i el comanador, sembla que es reivindica el dret dels veïns de la Torre establert en llurs Costums de que ni el senyor ni el seu batlle puguin imposar-los penes de cap naturalesa sense el seu coneixement i consentiment (159).

El 1682 els jurats de la Universitat denuncien davant el comanador la nul·litat d'uns processos criminals seguits pel batlle sense llur assistència, contravenint així els Costums. El comanador resol anul·lar els processos realitzats i ordena l'observança del capítol concedit el 1517 (160).

Encara en un plet iniciat davant la Reial Audiència vers el 1798 es presenta un trasllat dels Costums locals recolzant en ells l'oposició dels veïns del lloc a fer efectius determinats drets de barcatge exigits aleshores pel comanador d'Ascó. La Universitat fonamenta la seva oposició en que aquells Costums eximien als vassalls del lloc de pagar cap lleuda, peatge ni altre usatge similar (161).

3.2 La Carta de població d'Ascó (1615):

De la mateixa manera que a Benissanet el 1611, també a Ascó s'atorga una Carta de població l'any 1615. Aquella vila havia restat pràcticament despoblada arran l'expulsió dels moriscos el 1610, deixant el lloc amb "muchas deudas, comunes y particulares, (...), a mas de la confusion que havia en pagar los derechos de la Señoria y rector de dicha villa" (162).

El document en qüestió s'atorga el 8 de juny de 1615, i el 16 de setembre del mateix any és aprovat per l'Assemblea Provincial de l'Orde de l'Hospital (163). Encara el 3 de maig de 1616 es concerten nous capítols complementaris, afectant a tants altres dels anteriors (164).

La Carta conté 129 capítols, i en podem distingir 3 parts. La primera amb 11 capítols o pactes previs a l'atorgament de la Carta pròpiament dita, concertats entre el comanador d'Ascó i els cristians "vells" (7 capítols) i els "nous" (4 capítols), per separat, i pels quals: aquells primers renuncien a uns drets determinats i se'ls atorga d'altres, mentre que els cristians "nous" cedeixen tots llurss béns a la Senyoria per a recuperar-los augmentats (165).

A continuació el document recull la Carta en sí amb un total de 101 capítols, que es refereixen bàsicament: a drets i deures dels pobladores

en relació amb els béns que se'ls cedeix; l'organització municipal; les funcions i facultats del batlle i altres oficials senyorials; la repercusió dels deutes pendents de satisfer a tercers creditors, tant per la Universitat com pels antics pobladors expulsats o presents; qüestions d'índole processal, com avui les definiríem; sobre la contribució dels veïns als càrrecs comuns; i els drets i deures que se cedeixen a la Universitat i els que es reserva el comanador (166).

La tercera part del document la constitueix el conjunt dels 17 capítols complementaris atorgats l'any 1616 com s'ha exposat, de naturalesa diversa i en general referents a altres capítols continguts en la Carta de 1615.

Finalment hem de dir que no s'assenyala expressament quin és el sistema jurídic que regeix la comunitat, ni les fonts del dret propi pel cas de mancança de normes pròpies. Això no obstant, veiem que en la part final del document, quan els veïns accepten i juren el contingut ho fan amb renúncia entre altres als beneficis que poguessin gaudir en règim d'obligacions contractuals previstos pels Costums de Tortosa i als de Barcelona.

Finalment, en un acte possessori a la Comanda d'Ascó de 1780 per un nou comanador, fra Josep Latorre, es fa referència genèrica en cada un dels seus llocs membres als privilegis, usos, pràctiques i costums concedits, així com als Llibres d'Ordinacions de cada Universitat (167).

A.3 Concordances dels textos d'Horta (1296), Miravet (1319), i la Torre de l'Espanyol (1517), amb els Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona

Complementant l'exposició feta sobre la vigència als dominis templers (després hospitalers) a la Ribera d'Ebre i Terra Alta dels Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona, anem a veure les concordances existents entre aquells textos i els ordenaments d'Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol. Ens referim efectivament a concordances entre els textos indicats, que no necessàriament consisteixen en què els textos d'Horta, Miravet i la Torre recullin capítols idèntics als de Lleida o dels Usatges. En alguns casos es produeix pràcticament el trasllat textual; en altres hi ha una coincidència parcial; veiem com uns capítols de Lleida o dels Usatges apareixen a Horta o a Miravet, però no a tots dos a la vegada; en ocasions s'altera la redacció respecte la font d'origen; també ens trobem amb una coincidència textual, però amb una solució diferent; i altres vegades s'altera la redacció i la solució donada (168).

Aquest examen ens permet talment determinar el grau de vigència d'aquells textos de Lleida i Barcelona a la zona que ens ocupa, i llur influència sobre els codis locals referits, especialment pel que fa als

Costums de Lleida si recordem que sempre es fa esment a una vigència parcial tant pel que fa a Horta (1296) com a Miravet (1319) abans de l'atorgament dels seus codis respectius, i també després quan aquells es reconeixen a Vilalba i la Fatarella (1323).

1) Respecte dels Costums de Lleida:

<u>Lleida</u>		<u>Horta/Miravet/Torre Esp.</u>		
<u>Rubrica i número</u>		<u>Capítols</u>		
" <u>De donacione civitatis</u> "	1	-	1	1
" <u>De donacione boscorum, pascuorum et aliorum</u> "	2	1	-	-
" <u>De lezda llerde non danda</u> "	3	2	3	3
" <u>De inculpacione nobis non facienda</u> "	5	3	4	4
" <u>De batalla non facienda</u> "	6	-	5	5
" <u>De libertate et franquitate nostra</u> "	7	4	-	-
" <u>De coto cultelli extracti</u> "	8	5	6	6
" <u>De latrone capto quod potest retinere</u> "	9	-	18	17
" <u>De pignore vendendo</u> "	10	6	19	18
" <u>De tercia iudici danda</u> "	11	7	122	117
" <u>De iniuriis et malefactis a nobis componendis</u> "	13	8	20	19
" <u>De directo firmando secundum quantitatem malefacti</u> "	14	-	21	20
" <u>De his qui comprehenduntur in adulterio</u> "	15	9	22	21
" <u>De principe nos deffendente</u> "	16	10	23	22
" <u>De fidelitate a nobis ei facienda</u> "	17	10	24	23
" <u>De directo in curia faciundo</u> "	20	11	25	24
" <u>De donacione viarum et platearum</u> "	22	12	2	2
" <u>De mercato non mutando</u> "	23	13	-	-
" <u>De forciam nobis non faciendam dum firmaciamdemus</u> "	26	14	-	-
" <u>De confirmacione consuetudinum</u> "	30	-	27	26
" <u>De consulibus eligendis</u> "	34	15	28	27
" <u>De forma iuramenti consulum</u> "	35	15	28	27
" <u>De confirmacione omnium cartarum</u> "	40	-	29	28
" <u>De banno in literis non petendo</u> "	42	-	30	29
" <u>De alienacione rei censualis</u> "	43	-	31	30

" <u>De donacione macellorum</u> "	44	-	32	31
" <u>De donacione omnium in comune</u> "	45	-	33	32
" <u>De coçolis non dandis</u> "	56	2	39	35
" <u>De cotis constituendis</u> "	58	20	41	36
" <u>De fideiussori conveniendo</u> "	59	21	42	37
" <u>De traditis</u> "	60	22		
" <u>De bannitis</u> "	61	16	55	50
" <u>De minoribus</u> "	62	23	57	52
" <u>De bonis dampnatorum</u> "	63	17	58	53
" <u>De non probando in causa apellacionis</u> "	64	-	59	54
" <u>De pane</u> "	66	24	61	56
" <u>De vino</u> "	67	18	64 a 67.59 a 62	
" <u>De iuramento ludi</u> "	74	19	70	65
" <u>De tenderiis</u> "	77	25	-	-
" <u>De eo qui vadit sine lumine</u> "	78	26	-	-
" <u>De creditore ludi</u> "	81	27	71	66
" <u>De vinoçalis</u> "	89	-	28	27
" <u>De hostaleriis</u> "	90	28	-	-
" <u>De mercateli</u> "	91	29	-	-
" <u>De viis civitatis</u> "	92	30	-	-
" <u>De corredoribus</u> "	94	31	68	63
" <u>De capellis solis</u> "	98	37	-	-
" <u>De sellariis</u> "	99	6	43	38
" <u>De sportulis sive saionibus</u> "	100	39	72	67
" <u>De pignoribus faciendis</u> "	101	40	-	-
" <u>De segovianis</u> "	102	41	-	-
" <u>De eo qui aufert reum</u> "	103	42	-	-
" <u>De conquerente</u> "	107	-	74	69
" <u>De proponendo</u> "	109	44	77	72
" <u>De edendo</u> "	110	45	81	76
" <u>De firmamentis</u> "	111	46	-	-
" <u>De arbitriis</u> "	112	47	-	-
" <u>De induitiis</u> "	113	51	84,85,88	79,80,83
" <u>De eodem super induciis</u> "	114	48	87	82
" <u>De actione vi non proponenda</u> "	115	55	-	-
" <u>De causa quibus modis differtur</u> "	116	-	90	85
" <u>De eodem</u> "	117	53	91	86
" <u>De advocatis parti absolvendis</u> "	119	52	90	85
" <u>De rei vindicacione</u> "	120	54	92	87
" <u>De eodem super rei vindicacione</u> "	121	43	93	88
" <u>De procuratoribus</u> "	122	56	80	75
" <u>De aleatoribus</u> "	123	57	94 a 96 89 a 91	
" <u>De ius iurando</u> "	124	58	97/98	92/93

" <u>De tornis</u> "	125	-	101	96
" <u>De pupillis et eorum tutoribus</u> "	130	59	100	95
" <u>De probacionibus</u> "	131	-	102/103	97/98
" <u>De presumpcionibus</u> "	132	61	104	99
" <u>De testibus</u> "	133	62/63	105/106	100/101
" <u>De fide instrumentorum</u> "	134	60	107	102
" <u>De alienacione rei dotalis</u> "	135	64	108	103
" <u>De donacionibus ante nupcias</u> "	139	65 a 67	109	104
" <u>De rei uxorie actione</u> "	140	68	110	105
" <u>De muliere habente filium ab aliquo</u> "	141	-	113	108
" <u>De furtis</u> "	142	69	116	111
" <u>De eodem super furtis</u> "	143	70	116	111
" <u>De testamentis</u> "	144	-	117	112
" <u>De heredibus</u> "	145	71	-	-
" <u>De prescripcione temporibus</u> "	147	72	118	113
" <u>De sentenciis</u> "	148	-	119	114
" <u>De confessis</u> "	149	73	120	115
" <u>De expensis non restituendis</u> "	150	-	121	116
" <u>De condempnatis qui debent satisfacere</u> "	151	74	-	-
" <u>De executione rei iudicate</u> "	152	75	-	-
" <u>De usuris rei iudicate</u> "	153	76	122	117
" <u>De fideiussoribus</u> "	160	-	43	38
" <u>De accusationibus</u> "	162	77	-	-
" <u>De pena acusati</u> "	164	78	130	125
" <u>De hereticis</u> "	165	79	-	-
" <u>De arbitracione penarum</u> "	166	80	131	126
" <u>De usaticis</u> "	167	81	129	124

Veiem que els Costums d'Horta concorden amb els de Lleida, a excepció de 7 capítols; mentre que els de Miravet coincideixen en 82 capítols, d'un total de 134, i a la Torre de l'Espanyol també en 82 de 128 (169). Val a dir que les concordances que es donen i que són considerables, confirmen allò que plantejaven els vassalls d'Horta i Miravet quan demanaven als seus senyors el reconeixement formal de la vigència del dret de Lleida.

2) Pel que fa als Usatges de Barcelona:

<u>Usatges</u>	<u>Horta/Miravet/Torre Espanyol</u>			
<u>Rúbrica i número</u>	<u>Capítols</u>			
" <u>Homicidium</u> "	2	-	128	123
" <u>Si quis aliquem percusserit</u> "	14	-	8 a 13	8 a 12
" <u>Si quis aliquem quolibet</u> "	17	-	7	7
" <u>Si quis impulerit</u> "	18	-	14	13

" <u>Si quis alicui spuerit</u> "	19	-	15	14
" <u>Si quis alicui criminalem</u> "	20	-	17	16
" <u>Placitum mandetur</u> "	24	-	84	79
" <u>Qui se sciente</u> "	40	-	134	128
" <u>Si quis alicui homini</u> "	58	5	6	6
" <u>Strate</u> "	72	12	2	2
" <u>Stabilierunt</u> "	84	40	43	38
" <u>Precipimus</u> "	85	58	97	92
" <u>Accusatores</u> "	89	60	107	102
" <u>De omnibus hominibus</u> "	102	7	122	117
" <u>De bajuliis</u> "	106	-	133	-
" <u>Rusticus si desemparaverit</u> "	107	35/36	-	-
" <u>Rusticus cum acceperit</u> "	118	11	25	24
" <u>Quoniam ex conquestione</u> "	144.2	63	106	101
" <u>Vidua</u> "	147	65	109	104
" <u>Omnes cause</u> "	156	72	118	113
" <u>Si quis falsum</u> "	162	-	53	48

En aquest cas, a Horta coincideixen o concorden amb els Usatges, 13 capítols; a Miravet 27; i a la Torre, 25 (170).

A.4 Influència del dret de Tortosa

Malgrat que ens hem referit als Costums de Lleida d'una manera qüasi exclusiva en tant que reconegudament vigents a la zona, hem de tenir present que també existeixen concordances entre aquell dret i el que sorgeix de la ciutat de Tortosa.

D'entrada hem de dir que la nostra zona es troba vinculada a Tortosa i així ocorre al llarg dels segles, fet que no observem respecte de Lleida (a excepció de la Baronia de Flix, que pertany a la seva Vegueria). I ens referim a vinculs històrics, econòmics, administratius i eclesiàstics (171).

De manera semblant hem d'al·ludir però a una certa influència del dret sorgit a Tortosa. Des d'un principi ja la Carta de Lleida de 1150 no fa més que seguir el model de la de Tortosa, d'un any abans; ambdues Cartes són pràcticament idèntiques, amb algunes limitades excepcions per preceptes que es recullen solament en una o en l'altra (172).

També és freqüent al llarg dels segles la intervenció de les autoritats judicials tortosines a la nostra zona, seguint sens dubte les seves pròpies pràctiques processals. I el s. XVIII veiem com la moneda que s'usa a l'actual Terra Alta és l'anomenada "de plata valenciana" que és la que circula a Tortosa (173).

Pensem que aquella íntima relació de la nostra zona amb Tortosa havia de facilitar el coneixement i influència del seu dret per sí mateix, i fins i tot

és possible que podria haver constituït finalment el vehicle d'una major i més profusa difusió del dret comú, romà-justinianeu i canònic. No hem d'oblidar que a la fi els codis dels dominis templers-hospitalers són textos simples, incomplets, insuficients per a preveure tots els aspectes dels àmbits jurídics en que es desenvolupaven les relacions de llurs beneficiaris, mentre que els Costums de Tortosa ofereixen una àmplia i completa regulació de la convivència dels seus veïns i de llurs relacions jurídiques.

1) Les Cartes de Tortosa i Lleida:

En conjunt ambdues Cartes coincideixen en establir per exemple la lliure possessió del sòl i el caràcter públic de l'administració de justícia, principis que també recullen les Cartes de població i els codis de Costums de la nostra zona. D'altra banda hem de destacar que és la Carta de Tortosa la que reconeix les funcions judicials dels prohoms de la ciutat, principi molt estès als antics dominis templers immediats, mentre la Carta de Lleida solament es refereix a la Cort (174).

Altres concordances entre les Cartes de Tortosa i Lleida que també es donen en les Cartes i en els codis que tractem són: la prohibició de fer batalla contra el senyor; l'exempció de lleuda, peatge, portatge, etc.; en allò referent a l'execució de penyores per al cobrament de deutes; sobre l'arbitratge de prohoms en qüestions entre veïns; quant a l'apel·lació de sentències; respecte la condemna penal per amenaces amb coltell i altres armes de ferro; i en permetre la detenció del lladre i el seu posterior lliurament a la Cort (175).

Particularment però, a Tortosa la seva Carta conté tres disposicions que no apareixen a la de Lleida: sobre el cens a satisfer per les salines, xifrat en la novena part de la producció; s'estableix que la Cort participa en la cinquena part del deute que es reclami davant seu; i per últim es refereix als sarraïns fugitius i la recompensa a cobrar si són localitzats (176).

I a Lleida la seva Carta recull altres tres preceptes que no figuren a Tortosa: la prohibició de que els vassalls disposin dels seus béns a favor de persones i institucions militars i religioses; la necessitat de testimonis com a mitjà de prova en tot judici; i la penalització de l'adulteri (177).

En definitiva, en tant que bona part dels preceptes de la Carta de Tortosa de 1149 inspiren la de Lleida de 1150, i aquesta al mateix temps influeix en les posteriors Cartes dels dominis templers, podem parlar encara que indirectament i en un primer moment de la influència del dret propi de la ciutat de Tortosa a la nostra zona per mitjà del lleidatà.

2) Els Costums de Tortosa:

Pel que fa al codi de Costums de Tortosa (1277/79) veiem que l'ordre de prelación de fonts que estableix per a cobrir les llacunes dels seus costums escrits coincideix amb el que es disposa a Horta (1296): s'ha d'acudir als Usatges i al dret comú (178).

També respecte al nou text tortosí, hem de fer esment a que els Costums posteriors d'Horta i Miravet així com els de la Torre de l'Espanyol fan referència al règim econòmic matrimonial conegut com de l'"agermanament", peculiaritat tortosina que recull el codi de la ciutat després de regular el règim dotal romà.

Justament tenim diversos capítols matrimonials concertats a Vilalba vers l'any 1444, en els que es recullen els béns que els cònjuges aporten al matrimoni sense que es faci esment al dot de l'esposa i es declara que les parts "vollen que sien agermanats (en els béns), ans e(r)a costum de la terra" (179). Malgrat tot aquells capítols constitueixen l'únic testimoni documentat de la pràctica de l'agermanament a la nostra zona; però també hem dir que en le mateix s. XV i el XVI igualment veiem que es practica el règim matrimonial dotal amb inclusió de l'escreix, com comprovem a la mateixa Vilalba i a Ginestar, per a passar a la segona meitat del s. XVI a usar-se d'una manera generalitzada a tota la zona el règim d'associació a compres i millores (tot i que sovint s'anomena talment com d'"agermanament" en llocs determinats) (180).

Altra coincidència de tots els codis amb el de Lleida és en disposar la lliure fixació de l'"escreix" o esponsalici de l'esposa (181). Com també veiem l'equivalència entre els Costums de Tortosa, Lleida i Horta pel que fa al principi de la no necessitat de la institució d'hereu per a la validesa del testament (182).

D'altra banda, en l'àmbit o règim jurídic de les obligacions contractuals trobem el que podria constituïr una confirmació documental de la vigència expressa d'aquells Costums de Tortosa almenys als dominis hospitalers en dues ocasions; es tracta de dos de contractes de constitució de censals, en què: un és a càrrec de la Universitat de la Pobla de Massaluca de 20 de març de 1588 i a favor de Marc Domènech veí de la mateixa vila; i altre entre veïns de Benissanet de 7 de gener de 1719 (ja promulgat el Decret de Nova Planta) (183). Veient cada document:

- L'escriptura notarial de constitució del primer censal de 1588 és prou explícita: la Universitat renuncia a qualsevol excepció o benefici dels que "existent de iure comuni canonico et civili aut municipalí, usu, usatico, foro, consuetudine vel usantia, aut Constitutione Curiarum Cathalonie", i així mateix a les que puguin preveure's per les "consuetudini Dertusae".

- En el segon document, de 1719, també pel que fa a les renunciacions de beneficis i excepcions s'al·ludeix a les establertes en les "consuetudini Barchinona et Dertusensis".

D'altra banda la Rúbrica 16 del Llibre Segon de Tortosa estableix una molt àmplia regulació del judici arbitral. I bé que Miravet i el codi de la Torre de l'Espanyol li dediquen, cada ún un sol capítol, el 83 i el LXXVIII respectivament, diguem que l'autoritza en termes similars.

També en l'àmbit mercantil trobem alguna concordança entre els Costums de Tortosa i els textos de Miravet i la Torre de l'Espanyol. Així el Costum 3 de la Rúbrica 14 del Llibre Nové de Tortosa atorga al veguer (representant reial) i als ciutadans (pels seus representants) conjuntament, el control dels pesos i mesures; mentre que els cap. 60 de Miravet i el LV de la Torre de l'Espanyol disposen que aquella tasca la desenvolupin el batlle (representant senyorial) i els representants municipals.

En tot cas, el dret romà (també nomenat el s. XVI civil o municipal), es troba a la base del codi de Tortosa, i al mateix temps és dret supletori seu com a Lleida, i talment a Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol (bé que en el conjunt del dret comú).

A.5 Els furs d'Aragó als dominis d'Horta, Miravet i Ascó

Els aragonesos ocupen bona part de la nostra zona entre els anys 1132 i 1133 (184); però, la reconquesta definitiva es duu a terme per Ramon Berenguer IV i Alfons I, entre els anys 1153 i 1163. De manera qüasi immediata el mateix Alfons I intenta el repoblament de la zona als actuals límits entre Aragó i Catalunya, concretament a Horta i Bene (1165), Paüls (1168), i Batea i Algars (1181), fent-ho segons els furs de Saragossa (atorgats a dita Ciutat per Alfons el Bataller, entre 1119 i 1129, a més d'altres posteriors, que en conjunt configuraven el dret propi saragossà) (185).

Malgrat tot, els intents d'Alfons I resulten infructuosos i són els cavallers del Temple els que s'encarreguen del repoblament, amb notícies que ens arriben ja des de 1185, quan senyorejen la Batllia de Miravet (1153) i les Comandes d'Horta (1177) i Ascó (1182). És important constatar que un dels límits dels dominis de Miravet establert el 1182 és el que també serà límit entre Aragó i Catalunya, és a dir el riu Algars (186).

Aquesta qüestió fronterera origen i causa de nombrosos conflictes territorials catalano-aragonesos, és de gran transcendència doncs d'ella depen no solament la integració de la nostra zona a un o altre país sinó també l'aplicació i vigència del dret propi d'Aragó o de Catalunya.

Quan es procedeix a la repoblació dels territoris reconquerits a l'Aragó fins al marge esquerre de l'Algars, el repoblament endegat per Ramon Berenguer IV es fa a furs de Saragossa (187); mentre que al marge dret els cavallers templers ho fan segons usos i costums de Lleida (188). Aquesta circumstància més el fet de que la Batllia de Miravet limiti amb el riu Algars ens pot dur a considerar que la intenció d'aquell comte és la d'incloure la nostra zona sota la influència del Comtat de Barcelona, i per tant del seu dret, o de manera general poblar-la segons usos i costums del Principat (189). En definitiva, els territoris que ens ocupen s'integrarien al que avui és Catalunya.

Però, hem d'insistir que la qüestió territorial va estretament lligada i vinculada a la jurídica.

És cert per exemple que s'infeuden castells a l'Aragó segons els Usatges de Barcelona, però als sols efectes de regular les relacions entre el rei i el feudatari (190). O que a València, que es constitueix en Regne nou i diferenciat del d'Aragó i del Principat amb el límit natural del riu Ulldecona, el repoblament inicial es fa a Costums de Lleida, de Tortosa o de Saragossa (segons la procedència dels nous pobladors), fins l'aparició dels "Furs" concebuts com a dret general de tot el Regne el 1240 (191).

En qualsevol cas, a l'Aragó Jaume I per tal de fixar l'ordenament vigent al Regne, mana que es compilen en un text oficial les diferents redaccions privades del dret consuetudinari aragonès que existeixen. Feta la recopilació, s'aprova per les Corts d'Osca l'any 1247 i rep el nom de "Fueros de Aragón". Es tracta d'un codi conegut com d'"Huesca" que s'estableix com a únic fur vigent per a tot el territori d'Aragó, i s'ordena als jutges que actuïn segons el mateix (192); talment es prohibeix que s'al·legui qualsevol altre ordenament davant els tribunals, i es preveu castigar a aquell que no ho observi.

Els "Fueros de Aragón" així es converteixen en l'ordenament únic i comú de tots els aragonesos, que no admet la coexistència de cap altre dret, inclosos els diversos drets propis comunitaris nombrosos i diversos al Principat. Això no obstant, hem d'indicar que aquells furs recullen en bona part si no íntegrament els inicials de Saragossa; i d'altra banda existeixen malgrat aquella disposició exclussiva, algunes excepcions a l'aplicació efectiva dels furs en tot el territori aragonès (193).

Amb l'aparició dels nous Furs d'Aragó, quan les autoritats aragoneses reivindiquen els territoris templers de la nostra zona també exigeixen que es sotmetin a llurs furs, no als inicials de Saragossa (atorgats per Alfons I a llocs com Horta, Batea i Algars), sinó als generals ja vigents derogant o substituint el dret propi de cada comunitat.

Al mateix temps, hem de recordar que no s'han establert encara d'una manera definitiva els límits entre Aragó i Catalunya; el primer intent no es realitza fins el 1248 per Jaume I, i la zona que ens ocupa s'atribueix a l'Aragó de manera qüasi íntegra fins al riu Ebre (194).

També hem de dir per la nostra part que no tenim documentades les reivindicacions territorials aragoneses sinó a partir de 1278, ja creades les Junes (equivalents podem dir a les Vegueries catalanes), i quan com a motiu d'oposició a aquelles pretensions apareixen les primeres manifestacions expresses dels afectats conforme es regeixen per les "Consuetudines ildenses" (195). A partir d'aquella data i pràcticament al llarg del s. XIV se succeeixen els conflictes territorials entre Aragó i Catalunya, d'especial importància en el cas d'Horta on sovintegen les declaracions reials sobre la seva aragonesitat i de la vigència en els seus territoris dels furs d'Aragó, junt amb altres que es refereixen a la seva catalanitat i a la preeminència del seu dret propi (196).

Però insistim en que la qüestió territorial es troba molt estretament lligada i relacionada amb la jurídica, és a dir amb la vigència del dret aragonès o del català, a més de tenir un fonament molt important de caràcter econòmic-contributiva. Sotmetre's a la jurisdicció de les Junes aragoneses comporta contribuir econòmicament i humanament al Regne d'Aragó, i al mateix temps regir-se pels furs aragonesos (197).

Per contra i de manera semblant, quan els pobladors de la zona s'oposen a les exigències de les Junes aragoneses reivindiquen llur pertinença a Catalunya en tant que els llocs van ser poblats a costums de Lleida, vinculant aquest fet com a causa de la seva inclusió al Principat (198).

Hem vist en el seu moment la influència dels usos i costums de Lleida en les Cartes de poblament atorgades per l'Orde del Temple des de la darrerria del s. XII i durant el XIII (199). Talment en l'apartat anterior recollim les concordances existents entre els codis d'Horta (1296) i Miravet (1319); ordenaments atorgats enmig podem dir de les reclamacions aragoneses, abans de la solució definitiva del conflicte territorial, i que estableixen un dret supletori català.

Aquestes concordances denoten com en els mateixos textos de concessió es refereix que dites comunitats es regeixen fins aleshores, en tot o en part, pels Costums de Lleida. El mateix podem dir atesa la influència que s'hi observa dels Usatges de Barcelona.

A més, és constatable en el cas de Miravet com la mateixa concessió de 1319, acredita que l'Orde de l'Hospital te suficientment clars els límits entre l'Aragó i Catalunya quan exclou Nonasp de l'atorgament dels Costums i limita la seva vigència a la zona que va fins el riu Algars (200).

De totes maneres, aquella qüestió territorial no es decideix definitivament fins el 1347 quant a Miravet i Ascó, i el 1399, respecte d'Horta i Gandesa (201).

En definitiva per la nostra part, atesa la situació existent, considerem malgrat tot que els territoris que ens ocupen es regeixen per un dret propi, ja sigui directament el de Lleida o aquells que es van atorgant des de 1296, sens perjudici de la influència que poden exercir els Usatges de Barcelona.

Particularment en els casos concrets de Miravet i Ascó (amb els territoris que constituïran la Comanda de Vilalba), sembla que no existeix cap dubte malgrat les reclamacions aragoneses de que es regeixen pel seu propi dret integrat bàsicament per aquells Costums de Lleida i altres usos i costums peculiars. Les reivindicacions de l'Aragó quant a aquests dominis, si partim de l'escassa documentació existent, són menys insistents que en el cas d'Horta (202).

Ja el 1347 quan el rei en Corts declara que Miravet i Ascó es troben dins Catalunya, i en tant que considera que llurs usos i costums són extraordinàriament simples i insuficients (referint-se segurament i particularment als Costums de la Batllia de Miravet del 1319), estableix que es regeixin per les Constitucions i Usances de Catalunya i pels Usatges de Barcelona (203).

Fariem en tot cas la salvetat d'Horta, doncs creiem com a molt probable que els furs aragonesos arribessin a estar vigents en la pràctica, regint la convivència dels veïns de la Comanda d'Horta; la intervenció popular en tal sentit ho acredita (204). La vigència dels furs aragonesos al nostre entendre la proven els casos en que trobem al justícia d'Alcanyís o la Cúria de Saragossa exercint la jurisdicció criminal sobre Horta i els seus termes els anys 1290 i 1291 (205). Però també considerem que es tracta de períodes determinats fins que a la fi es reinstauren de nou i de manera definitiva els seus Costums de 1296, amb el seu dret general supletori català, una vegada resolt els conflictes que enfronten els pobladors de la Comanda amb l'Orde de l'Hospital, i segons la resolució reial del 1359, confirmada el 1399 (206).

Tal vegada, i atenent l'especial o peculiar configuració del dret de l'Edat Mitjana no pot descartar-se la influència a la nostra zona d'usos i costums aragonesos. Des d'una perspectiva general ja ens trobem amb diferents concordances entre institucions jurídiques familiars i successòries similars o idèntiques a l'Aragó i el Principat (207). D'igual manera, podem referir-nos a usos i costums agraris a la nostra zona (208).

Es pot plantejar també aquella possible influència aragonesa atesa la immediatesa territorial, modificant fins i tot els inicialment establerts de

Lleida; especialment a la Terra Alta fronterera, amb importants vinculs també senyorials en el territori aragonès: Nonasp pertany a la Batllia de Miravet fins el s. XV; o Torrente de Cinca que s'integra a la Comanda de Vilalba fins a la seva extinció (209). És de destacar talment fets com que els pobladors de Lledó a l'altre marge de l'Algars a l'Aragó, ostentin drets per exemple de pasturatge als termes d'Arnes; o que els veïns d'Alcanyís siguin exempts de lleuda i peatge pels termes d'Ascó i Horta; o que sovint intervinguin jurisperits u oficials reials aragonesos en afers de diferent naturalesa a la Comanda d'Horta per exemple (210). Les relacions amb els aragonesos deuen ser importants i estretes.

També és probable que les reivindicacions locals a Horta i Miravet perquè es fixi quin és el seu dret tingui a veure en el conflicte amb Aragó; de fet la concessió dels codis a aquells districtes constitueix per sí mateixa un acte de confirmació de la seva pertinença al Principat, resolent quin és el dret aplicable i fixant el dret general supletori. A la fi els codis d'Horta i Miravet s'atorguen enmig de la tan referida controvèrsia catalano-aragoneses, més beligerant a Horta per part dels vassalls en el primer cas, i més forçada des d'Aragó en el segon. Així podem recordar com:

- A Horta:

El 1292 el seu comanador i els pobladors declaren que pertanyen a Aragó, i així s'oposen a satisfer una sisa ordenada a Catalunya (211); i els seus Costums s'atorguen el 1296, moment en el que també es resol un conflicte amb el seu comanador sobre l'exercici de la jurisdicció senyorial (212).

D'altra banda, una de les reivindicacions que els veïns d'Horta reiteren al llarg del s. XIV és la del seu sotmetiment a la Cúria de Saragossa, contra els drets jurisdiccionals de l'Orde que ostenta el Senyoriu del lloc (213). Reivindicar el dret a apel·lar a la Cúria suposa evadir-se de la jurisdicció senyorial, aspirant sens dubte a una major llibertat i a restar sota la tutela directa del monarca; altra qüestió és plantejar-se perquè es vol acudir a la Cúria de Saragossa i no a la del comtat de Barcelona, i al nostre entendre es fa així perquè la reclamació local pot fonamentar-se en la primera Carta de població de 1165 atorgada per Alfons I que conté aquell privilegi (214). Però no ens consta que els vassalls pretenguin almenys en un primer moment renunciar al seu codi de Costums que reben el 1296, doncs els motius de l'enfrontament amb els cavallers hospitalers són d'ordre tributari i jurisdiccional; en general la seva voluntat sembla ser més pròpiament la de separar-se de l'obediència a l'Orde de l'Hospital i deprendre directament de la Corona. Altra cosa és que les autoritats i institucions aragoneses aprofitin el conflicte existent, segurament a canvi d'algunes concessions.

- A Miravet:

Sobre Miravet, el 1315 es troba sota la jurisdicció de la Junta de Saragossa quan encara no s'ha fet efectiu el traspàs dels béns de l'extingit Orde del Temple a l'Hospital (215); i els Costums de la seva Batllia es concedeixen el 1319, amb l'exclusió de Nonasp (216).

B) Als dominis de la Baronia d'Entença

Tenim molt poques notícies sobre quin és el dret propi dels dominis de l'antiga Baronia de Castellvell, després coneguda com d'Entença.

Hem de recordar que també als seus llocs de Tivissa, Móra i Garcia existeixen comunitats de sarraïns i jueus, amb la seva pròpia "Aljama", que es regirien per llurs respectius sistemes jurídics i judicials, i que reben encara al llarg del s. XV importants privilegis (217).

Quan l'any 1300 es realitzen enquestes per a determinar quin és l'ordenament vigent en aquells dominis en relació amb el litigi que se segueix a la Cúria comtal de Barcelona entre els senyors d'Entença i els cavallers templers d'Ascó, es recull que aquella Baronia es regeix pels Usatges i els Costums de Barcelona, i què en cas de dubte s'acudeix a savis en dret de Tortosa, Tarragona o Barcelona (218).

Els territoris de la que serà Baronia d'Entença a l'actual Ribera d'Ebre, és a dir, els llocs i termes de Tivissa, Móra i Garcia (amb Marçà, al Priorat) són donats per Alfons I l'any 1174 a Guillem de Castellvell, cavaller que lluità en la reconquesta de la zona. I és probable que el seu repoblament es confí a la seva gent vinguda de Barcelona, o del Nord del Principat (la Catalunya Vella) (219); això explicaria que a la Baronia els seus vassalls es regissin bàsicament pel dret propi de Barcelona, del seu lloc d'origen (220).

Diguem també que no tenim constància de la concessió d'un ordenament o codi particular, a manera dels d'Horta o Miravet. Solament per exemple en la Carta de població que s'atorga al Coll de Balaguer el 1275, el concedent disposa que els nous pobladors es regeixin segons els bons costums de Tivissa sense major explicitació (221).

D'altra banda els diferents litigis haguts des de la darrerria del s. XIII i durant el XIV, almenys en qüestions afectants al domini i jurisdicció senyorial als termes de la Baronia (amb els cavallers templers, per delimitacions de termes, etc.), se segueixen davant la Cúria comtal, amb la intervenció del batlle reial o el veguer de Tortosa (222). També hem d'assenyalar que sobre aquells territoris no se susciten les reclamacions aragoneses que es plantejen entretant respecte dels dominis templers.

Al llarg dels segles pràcticament no tenim notícies que ens confirmin quin és el dret vigent a la Baronia, a excepció d'alguna referència aïllada als Usatges de Barcelona o als Costums o a les Constitucions de Catalunya, sempre però en l'àmbit de les relacions senyorials.

Així per exemple en els conflictes existents entre els anys 1320 i 1321 respecte del lloc de Banyoles al terme de Tivissa entre el rei titular aleshores de la Baronia, i Berenguer Carbó feudatari del lloc, aquest veu confirmada la donació feta per Guillem d'Entença a favor del seu pare ja difunt, i es fa segons els Usatges de Barcelona i els Costums de Catalunya (223).

El mateix 1321 el castlà de Tivissa Bernat de Fonollar ret homenatge i jurament de fidelitat al rei, també segons els Usatges de Barcelona i els Costums de Catalunya (224).

El 25 de setembre de 1368, el comte Joan de Prades atorga a les Universitats de la Baronia l'anomenat privilegi de "residencia o taula", pel què aquelles podien querellar-se contra els oficials jurisdiccionals de la Senyoria acabat el seu mandat (cada tres anys), i es remet al que disposin les Constitucions Generals de Catalunya (225).

I a aquest respecte, sobre dit privilegi, l'objecte del qual és el control per les Universitats de la gestió del batlle i altres oficials senyorials, recordem que ja es troba molt estès als dominis hospitalers de la nostra zona (226).

Vers el 1587 els jurats i la Universitat de Tivissa reclamen justament davant la Reial Audiència de Barcelona sobre aquell llur dret i facultat de "fer taula" o de poder querellar-se contra el batlle i altres oficials senyorials; i la Reial Audiència confirma el privilegi segons sentència de 8 de juny de 1587 (227).

Uns anys abans, el 3 de setembre de 1576 el duc Joan de Cardona titular de la Baronia, confirmava a les Universitats de Tivissa, Móra i Garcia altre privilegi conegut com dels "prohoms", referent a la jurisdicció criminal i sobre les apel.lacions judicials, permetent la intervenció en tots dos casos de prohoms designats a l'efecte (228). Quant al segon supòsit, per a resoldre les apel.lacions ambdues parts haurien de designar lletrats perquè de comú acord decidissin sobre el recurs presentat; però si no hi havia coincidència de criteris entre els lletrats designats per a resoldre finalment l'apel.lació, els mateixos prohoms haurien de presentar al duc un mena de terna amb la relació de tres doctors en dret de Lleida, Tortosa o Tarragona que fossin "letrados de buena vida y fama"; presentats els candidats el duc n'elegiria un a qui s'havia d'encarregar la coneixensa i resolució definitiva de l'apel.lació.

En tot cas, aquella remissió als doctors en dret no constitueix cap novetat com hem vist més amunt. Ve a confirmar una pràctica jurídica anterior, encara que en un cas concret com és el de les apel.lacions, i sempre que altres lletrats anteriors no es posin d'acord amb la resolució a dictar. I insistim en què aquella pràctica, atesos els termes que s'usen de "lletrats" i "doctors", confirma la intervenció de juristes formats en el dret comú en un moment, l'any 1576, en què encara no s'ha produït la sanció definitiva d'aquell dret com a integrant de l'ordenament jurídic general del Principat (229).

En tot cas considerem que aquests dominis d'Entença a més de tenir usos i costums i privilegis que regirien ensemps la convivència de llurs pobladors i llur organització comunitària, no es substraïrien de la influència del dret comú i del dret general del Principat.

Dret comú que sens dubte s'introduiria mitjançant aquell recurs al criteri de savis en dret al que s'al.ludeix el 1300 (230); i les resolucions d'aquells savis fixarien el dret vigent constituint precedents observats amb posterioritat.

Talment ens hem de plantejar què ocorre amb les altres fonts previstes als Usatges, vigents a la Baronia. A aquest text ens hi hem referit abans de manera particular; com hem vist les seves fonts són: primer les lleis godes, i després l'arbitri del príncep (el comte) i la seva Cúria:

- En el primer cas la remissió a les lleis godes ha d'entendre's com feta al "Liber Iudiciorum", ordenament general d'altra banda actualitzat pels mateixos Usatges, després prohibit per una Constitució de Corts de 1251, i podem dir que en desús com a tal ordenament pràcticament des d'aquella data si no abans (231).

- Pel que fa a l'arbitri del príncep i de la seva Cúria, considerem que també es troba en desús; tinguem en compte que el titular de la Baronia exerceix la jurisdicció civil i criminal en tota qüestió afectant als seus vassalls, per tant si el senyor ostenta la jurisdicció inclosa la última instància d'apel.lacions difícilment es pot recórrer al comte i la seva Cúria.

Creiem talment que la Baronia es regeix per altres fonts del dret que van desplaçant els Usatges, i que apareixen a partir del s. XII. Ens referim a les Constitucions inicialment emanades del rei i la seva Cúria, i després de les Corts ja constituïdes; també hem de fer al.lusió a altres textos, especialment els barcelonins publicats a partir del s. XIII, com són un text de Costums d'autor desconegut i el "Recognoverunt proceres", sense oblidar les "Ordinacions de'n Santacília", o altres eminentment feudals com ara les "Costumes" de Catalunya, i les "Commemoracions de Pere Albert". Almenys els quatre darrers ordenaments acaben sent de general observança al Principat (232). Es tracta en tot cas d'una hipòtesis que no hem pogut confirmar documentalment, però construïda a partir de la

evidència que ens donen les referències que tenim de la vigència dels Usatges i Costums de Barcelona.

Justament el fet que com hem vist el 1300 es faci referència a que a la Baronia regeixen els Usatges i els Costums de Barcelona, i que en cas de mancança s'acudeix al criteri de savis en dret pot confirmar la nostra tesis sobre la seva vinculació directa al dret sorgit al Comtat i Ciutat de Barcelona. No es fa esment al dret comú, prohibit juntament amb el "Liber" per aquella Constitució de 1251; i d'altra banda tampoc s'al·ludeix a les Constitucions de Catalunya com a dret general del Principat (referència que apareix per primera vegada al text de Miravet -1319-).

A més no ens deixa de cridar l'atenció el fet que en aquesta Baronia no sorgeixi la necessitat d'elaborar i establir un codi jurídic propi, com passa als restants territoris de la nostra zona. És obvi al nostre entendre que els textos barcelonins i el dret general cobreixen suficientment les mancances i llacunes dels usos i costums propis.

A tot això cal afegir la difusió general del dret comú, romà i canònic, d'especial transcendència en l'àmbit civil. La seva immediatesa amb els dominis templers on aquell s'observa, i en sí el fenomen general de la seva recepció, no deixen dubte sobre la seva incidència també als dominis d'Entença. No ens hi podem referir però com a ordenament oficial que no és; vegi's així que a la Baronia es recorre a l'arbitri de savis en dret en cas de llacunes als Usatges i Costums de Barcelona. Però de fet aquest ordre de prelació de fonts segueix allò establert en les Corts de 1251 quan es fixa el "seny natural" com a última font a manca d'altre ordenament general aplicable.

C) A la Baronia de Flix i la Palma

És el 4 d'octubre del 1154 recent conquerida la zona quan Ramon Berenguer IV fa donació del castell i termes de Flix al cavaller genovès Bonifaci de Volta (o de la Volta), en agraïment per la seva col·laboració en la reconquesta de Tortosa (233). I els seus descendents regeixen la Baronia pràcticament fins 1257 (234).

D'altra banda, la família Volta com hem vist en el seu moment, es troba íntimament vinculada a Tortosa des de la seva reconquesta (235).

C.1 Els Costums de Flix:

Per aquella relació dels Volta amb Tortosa pensem que els primers pobladors cristians dels dominis de Flix provenen d'aquella ciutat i els seus termes, instal·lant-se a la Baronia de Flix i regint-se segons els usos i costums del seu lloc d'origen.

Això explicaria el fet que l'agost de 1308 el senyor Pericó (Pere) del Bosc reconegui i confirmi als seus vassalls la vigència dels costums de Tortosa per a tota causa i negoci; però amb aquell acte s'aproven altres 42 capítols específics essencialment de caràcter mercantil com avui els definiríem (sobre el dret de corredoria en la seva major part) (236).

Segons el document, Pericó del Bosc en les persones dels cristians que s'indiquen confirma a ells i a tota la Universitat les "consuetudines et usancias, sive observancias quibus usus" pels que ells i llurs predecessors s'han regit fins el present en tots els negocis i causes judicials.

El text es refereix al lloc de Flix i als veïns de la seva Universitat. El Mas de Flix encara no ha estat poblat (237), però la Palma (avui d'Ebre), ja existent aleshores, no se cita al document malgrat trobar-se integrada dins els termes del castell de Flix. Això no obstant, considerem que els veïns de la Palma també són beneficiaris dels Costums concedits a Flix, sens perjudici dels privilegis particulars que poguessin tenir concedits (238).

En primer lloc doncs, l'atorgant assenyala que de "certa sciencia et spontanea voluntate, animo irrevocabili" dóna i concedeix als seus vassalls les "consuetudines scriptas et privilegia et libertates civitatis Dertuse, ita quod in omnibus negotiis vestris, causis seu factis valeatis". Recordem però que la Baronia es troba integrada dins la demarcació de la Vegueria i de la Batllia de Lleida, i que el seu senyor és ciutadà de Lleida (239).

A continuació s'eximeix els vassalls de tota "jova, perna et tragino et omnia questa seu exaccione". Es tracta de l'exempció expressa de tres mals usos que se citen: "jova", o dret senyorial consistent en que els vassalls deguin de llaurar un dia (durant l'any) la terra del senyor amb un parell de bous o mules; "perna", o dret del senyor a rebre una cuixa de porc, cansalada, etc.; i "tragino", o deure dels vassalls de tragar coses u objectes del senyor amb el seu i propi bestiar de càrrega (240). Després la referència general a qualsevol altra "questa seu exaccione" pot entendre's com a referent a tot altre mal ús, inclosos la cugúcia, l'exòrquia i la intestia, l'exempció què recullen expressament els Costums de Lleida (241). Hem d'assenyalar en tot cas que ens trobem davant un règim de llibertats molt més ampli per als vassalls que no pas el que regeix als dominis templers, on precisament es practiquen tots aquells mals usos, amb la única i igual exempció que a Lleida (242).

Ja en una tercera part de l'acte, el senyor aprova tot un seguit d'usances que haurien estat presentades pels seus vassalls per escrit, "in romanco" (en català). Aquelles usances es resumeixen en 42 capítols no numerats i tots seguits sense cap divisió textual.

Llur contingut es refereix majoritàriament als drets senyorials de corredoria i a determinades exempcions en la venda dels productes i bestiar que s'indica en cada cas (són 25 capítols) (243).

També hem de dir que aquella exempció inicial de mals usos es reitera als capítols 16, 17 i 18 dels Costums, quan eximeixen bé que solament als cristians, dels deures de batre a l'era del senyor, de llaurar les seves terres, de prestar bestiar de càrrega per a cavalcar o tragar, i de donar bestiar menut ("molto o moltons, cabrit o cabrits, ni nulla altra cosa, pols ni gallines") (244).

Talment es disposa un cens de la quarta part de la producció de les vinyes i dels horts (245).

En altres capítols els Costums es refereixen als drets de caça i pesca dels vassalls, així com al seu dret de pas per la devesa senyorial (sense poder caçar) (246).

Quant als censos que satisfan els vassalls per la tenença de béns, el capítol 27 disposa que si aquells estàn fixats en gallines, el cens pot substituir-se per altre equivalent a 6 diners per gallina.

Dos capítols, els 12 i 13, es refereixen un a la fanega com a mesura, i l'altre als pesos indicant que sempre han d'estar a disposició dels cristians i sarraïns de la vila, però per a usos privats i mai per a vendre llurs productes.

El capítol 20 estableix que cap malfactor déu ser "mes en ciga, ni pujat al castell" si no ha comés un fet criminal; però deurà de dipositar la "fianse de dret" corresponent (247).

Per últim, hem de referir-nos al capítol 34 que disposa que el senyor no pot posar cap ban si no és amb el consentiment dels prohoms de la Universitat (248).

En definitiva, i a part d'aquells usos particulars, hem de concloure que a la Baronia de Flix regeixen els Costums de Tortosa, amb el seu dret supletori: Usatges de Barcelona i dret comú.

C.2 Confirmacions dels Costums:

No tenim dades sobre la confirmació expressa del text de Flix; però ens consten almenys tres trasllats del document de 1316, 1382 i altre segurament de la darrereria del s. XIV i que publiquem en el present treball com Apèndix VIII. No dubtem que cadascún d'aquells trasllats es realitza per a la confirmació del codi de 1308: el de 1382 coincideix en el temps en el moment en què la Baronia és alienada a favor de Francesc de Sant

Climent, i el darrer de data imprecisa pot correspondre's amb l'adquisició del domini per la Ciutat de Barcelona.

D'altra banda, cal destacar la Carta de població del lloc del Mas de Flix de 1345, que atorga als nous pobladors del lloc els mateixos usos i costums de Flix (249); el document no es refereix expressament als Costums de 1308, però podem entendre que s'hi remet.

A més d'aquella confirmació tàcita com es pot considerar, no en tenim cap altra en els segles posteriors, ni tan sols als diferents Capbreus de la Baronia que coneixem, malgrat la referència genèrica que sol aparèixer en documents de naturalesa diversa a les llibertats, privilegis, immunitats, usos i costums de la vila de Flix.

Per exemple en un Capbreu realitzat vers el 1400, segurament arran l'adquisició de la Baronia per la Ciutat de Barcelona, es recull tot un seguit de drets senyorials dominicals sense fer esment a possibles privilegis i costums locals. En el cas concret de la corredoria, al que els Costums de 1308 li dediquen bona part del seu capítulat, el Capbreu es limita a citar aquell dret de manera genèrica i imprecisa sense concretar-lo (250).

D'una manera general, Joan II quan ha conquerit el castell de Flix l'any 1466 (en la guerra que l'enfrontà al Principat pels drets del seu fill Carles de Viana), els capítols establerts per la rendició de la fortalesa concretament en el 4 confirmen "tots los privilegis, franqueses i libertats que la dita Universitat hauya, tenia ufana ans del temps de la guerra" (251). Tampoc es fa referència als Costums de 1308, però inicialment podríem considerar que es troben inclosos en dita confirmació.

C.3 Influència dels usos i costums de Lleida:

Com hem indicat en diverses ocasions, la Baronia de Flix pertany a la Vegueria de Lleida, just al límit amb la de Tortosa, a excepció d'algún moment en que Flix es troba en aquella de Tortosa. A més, l'any 1308 el senyor del lloc és ciutadà de Lleida, i ell mateix reconeix i confirma la vigència a la seva Baronia dels Costums de Tortosa.

Tot i així la influència de Lleida es fa palesa en diferents usos i costums locals. Per exemple, a Flix i la Palma el dret senyorial de fadiga pot exercir-se en 10 dies, mentre que el lluïisme equival al cinquanté (2 per 100) (252).

Pel que fa als drets de corredoria que estableixen els capítols 22 i 24 dels Costums de Flix, hi ha algunes concordances amb el 94 de Lleida; concretament hi ha coincidència amb l'import dels drets de corredoria per la compravenda de muls, mules i ases: en el primer cas són 12 diners en total, 6 el comprador i 6 el venedor; i en el segon 4 diners.

Talment el privilegi que recull el cap. 34 de Flix de que tot ban senyorial ha de comptar amb el previ coneixement i consentiment dels prohoms, té el seu equivalent al cap. 58 de Lleida (253).

També hem de dir que els pesos i mesures d'aquells llocs són pràcticament els mateixos que els de Lleida, si tenim en compte les declaracions que es formulen a la darrerria del s. XVI quan es procedeix a la unificació d'aquells per tot el Principat: pel que fa a Flix són els mateixos d'Horta i Vilalba, què al seu temps i amb comptades excepcions són els de Lleida; i a la Palma es reconeix expressament que els seus pesos i mesures són els de Lleida, amb alguna excepció com és l'alna que és la de Prades (254).

Altra possible influència ja apuntada de Lleida és l'exempció de mals usos que recull la concessió capitular de 1308. Als tres mals usos que se citen expressament ens hi hem referit en particular; però, la disposició conté una exempció general de tot mal ús, i és probable que la mateixa inclogui la intestia, la exòrquia i la cugúcia tal com ocorre a Lleida (cap. 167).

III. LA PROMULGACIÓ DEL DECRET DE NOVA PLANTA (1716)

A) Situació general

L'any 1702 Felip IV d'Aragó (V de Castella) celebra les darreres Corts catalanes a Barcelona, en les què justament s'ordena fer i publicar la tercera i última recopilació de les Constitucions i altres drets de Catalunya que apareix el 1704. Tanmateix vers el 1705 s'inicia la que es coneix com "Guerra de Successió" espanyola entre els partidaris del Borbó i de Carles d'Austria. L'any 1708 arran la batalla d'Almansa els territoris de la Castellania d'Amposta, les Baronies d'Entença i de Flix, amb Tortosa, cauen en poder dels borbònics i passen a dependre administrativament i d'una manera temporal del Regne de València (255). Ja l'11 de setembre de 1714 es guanya Barcelona, i el dia 15 següent es constitueix la "Real Junta Superior de Justicia y Gobierno" que substitueix les Autoritats i Institucions de govern del Principat (256).

Finalment el 16 de gener de 1716 es promulga el "Real Decreto sobre el establecimiento y nueva planta de gobierno de Cataluña". Amb aquesta disposició s'estableix una nova Audiència al Principat; es modifica l'organització municipal catalana, imposant-se la castellana; Catalunya considerada com una província més, es divideix en Corregiments com Castella; i es deroga en definitiva el règim jurídic-públic vigent fins aleshores, conservant-se solament el privat.

Concretament el seu article 56 assenyala: "En todo lo demás que no está prevenido en los capítulos antecedentes de este Decreto, mando se observen las Constituciones que antes había en Cataluña, entendiéndose

que son establecidas de nuevo por este Decreto, y que tienen la misma fuerza y vigor que lo individualmente mandado en él". Després l'article 59 ordena que es consulti al rei en tots els casos "que se limitan y exceptuan, para que enteramente quede arreglado y perfectamente establecido el gobierno economico y politico de esse Principado, y se mantengan mis vassallos en una uniforme paz y quietud, y se administre rectamente la justicia, que es el fin principal y lo que siempre he deseado".

En definitiva subsisteix i es respecta el dret català en tant que no contradigui aquell Decret, i encara que de manera subsidiària respecte la legislació règia que es promulgui al Principat. En cas de dubte l'Audiència haurà de consultar al rei (257).

Poc després s'eleva consulta al rei, el 9 de maig de 1716, en relació als dubtes sorgits sobre "lo ritual y ordinario en que no haya expresa Constitución para su determinación" per bé que es reconeix en el mateix document que "para lo decisivo ay la Constitución". La resposta a l'anterior es formula per Reial Cèdula de 28 de maig de 1716 que disposa i declara que "en todo lo que no se oponga ni sea contrario a las Regalías de mi Soberanía y expressado en mi Real Decreto de formación de essa Audiencia, se practique, siga y observe el estilo y costumbres que havia en Cataluña", bé que com si tot fos establert de nou arran aquella nova disposició; i ja en cas de dubte s'ordena que es consulti al monarca (258).

Conseqüentment doncs resten vigents, bé que com a novament sancionades, les disposicions civils pròpies del Principat recollides en la última compilació catalana de 1704, així com i específicament la Constitució de 1599 que determina quin és el dret a observar a Catalunya (259). Això no obstant se suscitaràn diferents conflictes en ordre a quin ha de ser definitivament el dret supletori del català, si el propi segons aquella Constitució o el del Regne; conflictes que promouen normalment funcionaris castellans, i que provoquen la reacció en contra dels oficials catalans.

Al llarg del s. XVIII l'actuació de la Corona i del Consell de Castella en línies generals respecta allò disposat pel Decret de Nova Planta, confirmant la vigència de les Constitucions catalanes no derogades i el seu sistema de fonts supletòri.

En qualsevol cas el Decret de Nova Planta és ratificat en tot el seu contingut per Ferran VI i Carles III, en Cèdules de 21 de novembre de 1754 i de 8 de gener de 1775 respectivament (260).

Entretant la intervenció reial durant el s. XVIII en matèria de dret privat és escassa, o pràcticament nul·la. Podem citar algunes disposicions molt concretes, com per exemple la Reial provisió de 26 de novembre de 1736

que prohibeix als rectors autoritzar testaments i contractes de qualsevol naturalesa entre laics, excepte solament en els casos en que al seu districte o Parròquia no hi hagi "escribano real o numerario, y siendo en el papel sellado que le corresponda" (261).

El 13 de març de 1753 s'ordena als escrivans i notaris del Principat que compleixin les disposicions del reglament del 1736, i s'exigeix concretament la intervenció de dos testimonis en l'atorgament de testaments oberts i en el lliurament dels tancats. Es deroga així el privilegi contingut al cap. 25 del "Recognoverunt proceres" i altres disposicions generals del Principat (262).

Talment per Decret de 28 d'abril i Cèdula del Consell de 14 de maig de 1789 s'estableix que no es pot prohibir perpetuament la venda de béns immobles sense la prèvia llicència reial. I encara el 1830 es declara que la institució d'hereu feta amb la càrrega de vinculació o fideicomís perpetu s'ha d'ajustar a aquell Decret del 1789, o en altre cas és nul·la (263).

Es tracta però de disposicions específiques i molt concretes, no generals, i s'acostuma citar l'exemple de la Reial Cèdula de 27 de maig de 1782 de Carles III que declara que a Catalunya han de respectar-se "las exenciones que, por costumbre, gozan en aquel Principado los padres de doce hijos", i que no es pot aplicar la norma castellana que atorgava els mateixos beneficis als de 6 fills (264).

Ja en l'àmbit del dret públic, sobre tot en l'afectant a les regalies del monarca, la situació és ben diferent com ho palesa altra resolució de 1768 per la que el rei declara que en tal matèria a manca de "leyes municipales no revocadas" s'han de regir per "las leyes generales del Reyno" (265).

Entrat el s. XIX, Carles IV inclou aquell Decret a la Novisima Recopilación, promulgada per Cèdula de 1805.

Tanmateix en el marc dels nous corrents del pensament polític, la Constitució de Cadis de 1812 en el seu article 258 disposa que els codis seràn els mateixos per a tota la Monarquia. I, si bé l'arribada de Ferran VII suposa un retorn al règim anterior, es planteja amb més força si cap la problemàtica sobre quin és el dret supletori del català.

Així, el 6 d'agost de 1815 es presenta una consulta a la Reial Audiència de Barcelona per part de l'alcalde major de Figueres (d'origen castellà), adduint que la Cèdula de 15 de juliol de 1805 que promulgava la Novisima Recopilación no admetia l'al·legació de lleis estrangeres davant els Tribunals. En conseqüència entenia que no era lògic que a Catalunya a manca de "las leyes municipales o constitucionales (..) no derogadas" s'hagi d'acudir a les romanes, i solament després d'aquelles a les

generals del Regne (266). Després dels tràmits pertinents, es designen quatre juristes perquè dictaminin al respecte, i no és fins el 17 de novembre de 1819 que es lliura l'informe interessat; el dictamen assenyala que el dret romà manté la seva vigència a Catalunya "como un código de razón escrita, (..) recibido (..) como una costumbre cimentada en la equidad natural", havent-se incorporat a l'ordenament del Principat com a costums algunes de les seves lleis. Finalment, fets els raonaments històrics corresponents, considera "la utilidad de conservar en Cataluña las costumbres y prácticas fundadas y cimentadas en el derecho común", però no per llur origen romà sinò "por la autoridad que merecieron de nuestros monarcas y por la antigua adopción de que gozan en el Principado". A continuació s'assenyala que els lletrats catalans també citen i apliquen les lleis del Regne en tots els casos i negocis "no prevenidos en las Constituciones, usos y costumbres y antiguos fueros provinciales" (267).

També en el regnat de Ferran VII, l'any 1827, arran diferents conflictes suscitats s'inicia un procés en el que intervenen els Ajuntaments de viles caps de partit (entre els que es troba Gandesa), favorables al manteniment dels privilegis del Principat. Elaborats els preceptius informes fiscals, el 14 de maig de 1829 l'Audiència aprova un informe del fiscal Juan de la Dehesa en el que s'assenyala que a Catalunya el dret supletori és el canònic, després el civil romà i els costums i pràctiques adoptades, d'acord amb l'opinió dels doctors i segons sentències dels Tribunals superiors, tot amb els matissos corresponents per preceptes que puguin resultar contraris a les regalies del rei o a la legalitat general vigent. Així mateix s'indica que no són d'aplicació a Catalunya la "Novísima Recopilación, Fueros, Partidas" ni altres lleis de Castella, sinò són conformes a la Nova Planta i altres disposicions posteriors. Aprovat l'informe és elevat al Consell reial el 9 de juny de 1829 si bé no es coneix si al final s'adopta cap resolució al respecte (268).

En conclusió, si bé al llarg del s. XIX es van promulgar diferents disposicions legals que afecten al dret català, se segueix reconeixent majorment la vigència del dret comú romà i canònic, convertint-se la jurisprudència del Tribunal Suprem en l'element exclusiu d'actualització i font única del dret català, ja fins l'aparició de la Compilació de Dret civil especial de l'any 1960.

B) La Nova Planta i el règim senyorial

El Decret de Nova Planta deroga el sistema jurídico-públic vigent fins aleshores al Principat, però respecta l'ordenament privat català, i en tant que confirma la Constitució de Corts referida de 1599 reconeix talment el seu dret supletori.

Segons aquella Constitució el sistema de fonts del dret català està integrat: primer pels Usatges, les Constitucions i altres drets del Principat; i en últim terme s'ha d'acudir per aquest ordre al dret canònic, al dret civil (romà) i a la doctrina dels doctors.

Si ens centrem en els antics ordenaments comunitaris propis de la nostra zona, hem constatat almenys pel que fa als dominis hospitalers que els seus codis segueixen vigents íntegrament fins la promulgació del Decret de Nova Planta; hem fet referència a diverses confirmacions dictades per la Reial Audiència i pels successius senyors.

El s. XVIII, promulgat aquell Decret, segueix fent-se remissió als antics drets i privilegis i codis de Costums atorgats en cada cas, bé que d'una manera general i expressa durant la primera meitat del segle. És el cas de Gandesa i Corbera en el Capbreu de 1732 quant als Costums de Miravet (269); el d'Horta en el de 1736 (270); els de Benissanet i Miravet respecte les seves Cartes de població de 1611 i 1623, als Capbreus de 1732 i 1753 respectivament (271); o de Vilalba, sobre el codi de Lleida, el 1757 (272).

Això no obstant, a la Pobla de Massaluca i a Batea al Capbreu de la Batllia de Miravet de 1732, després de fer referència als drets i privilegis propis s'assenyala que malgrat tot en dit moment tots aquells no s'observen "en força de la Real Planta" (273).

B.1 Pel que fa a l'ordre públic:

L'entrada en vigor del Decret de Nova Planta es presenta conflictiva en allò afectant als drets i prerrogatives senyorials dominicals i jurisdiccionals. Així ho acredita la documentació que posseïm referent als dominis hospitalers; hem de dir però, que no tenim notícies de què ocorre a les Baronies d'Entença i de Flix.

Concretament a la Batllia de Miravet, el castellà d'Amposta ha d'enfrontar-se successivament i reiteradament amb els nous càrrecs municipals, els regidors, designats ara per la Reial Audiència. Mentre l'Orde de l'Hospital en general ha de reivindicar les seves prerrogatives.

1) Sobre l'Orde de l'Hospital:

L'Orde de l'Hospital i més concretament els seus dos Priorats, de la Castellania d'Amposta i el Gran Priorat de Catalunya davant la nova situació sorgida arran la Nova Planta del Principat adopta una actitud de defensa de les seves prerrogatives dominicals i jurisdiccionals. Però aquesta situació incideix i constitueix l'inici de la decadència del règim senyorial fins la seva pràctica extinció entre la darrereria del s. XVIII i la primera del XIX.

El 6 de juliol de 1717, el capità general de Catalunya Francesc Pius de Savoia publica el "Reglamento para el régimen de todas las villas y lugares no cabezas de Corregimiento", desenvolupant el Decret de Nova Planta en la seva normativa municipal (274). Pel que fa als càrrecs municipals, ara nomenats "regidores" com a Castella, passen a ser elegits per la mateixa Reial Audiència i a proposta dels cessants (275). Això no obstant, els barons mantenen el privilegi de designar "los bayles y demas justicias" i se'ls hi reconeix l'exercici de la jurisdicció tal i com l'havien ostentat fins aquell moment. Tanmateix s'exigeix que siguin persones "de conocida fidelidad y de la mayor satisfacción al real servicio"; per això el senyor ha de donar compte de les persones designades a la Reial Audiència perquè aquella dongui la seva conformitat (276). Una vegada s'ha rebut la conformitat, el senyor pot donar-los possessió dels seus càrrecs; i en cas de disconformitat s'hauria de presentar una nova proposta.

Justament la designació i el nomenament del batlle, com a màxim representant senyorial i jutge ordinari del lloc, amb el del seu lloctinent o sotsbatlle, constitueix en els actes de presa de possessió senyorial l'acte d'assumpció per part del senyor de la jurisdicció civil que ostenta (277).

Per això, encara que a efectes formals en els diferents Capbreus que coneixem tinguts al llarg del s. XVIII en les Comandes hospitaleres, se segueix reconeixent que el comanador de cada ún dels dominis ostenta la jurisdicció civil i criminal plena, designant el batlle i el sotsbatlle, i assenyalant-se que és així segons els diferents codis o capitulats de costums (278). Però en la pràctica, la situació no és la mateixa que abans de la Nova Planta.

El 26 de setembre de 1717 un apoderat especial del castellà li comunica i trasllada els noms dels veïns de cada vila de la Batllia de Miravet que es proposen per a batlles i sotsbatlles, i li indica que són els que "con mayor rigor an attendido en estas turbaciones al real servicio"; al final, com sigui que cal l'aprovació de la Reial Audiència recomana al castellà "interponer su mucha autoridad" perquè siguin confirmats ràpidament els designats i puguin prendre possessió de llurs oficis (279).

També de 1717 tenim constància d'altres designacions en altres dominis hospitalers per als càrrecs referits de batlles i sotsbatlles (280).

Paral·lelament però, s'està reclamant que es mantingui l'antic sistema d'insaculació per a la designació dels jurats municipals. El mateix any 1717 l'al·ludit apoderat senyorial comunica al castellà d'Amposta que ha tingut problemes a Miravet, on els veïns s'han negat a fer-li la proposició de regidors "pretendiendo serle privativa la ynsaculación y extraccion de semejantes officios", sense la intervenció senyorial (281).

Fins aleshores d'acord amb la pràctica generalitzada i segons allò establert pels respectius codis de Costums, eren els veïns de cada vila o lloc qui designaven els jurats (almenys el s. XVII, per mitjà del sistema insaculatori), en un procés estretament controlat per la Senyoria i amb una normativa específica. Feta l'elecció els elegits havien de jurar llurs càrrecs davant el comanador o el batlle (282).

En l'ordre jurisdiccional també sorgeixen conflictes entre la Corona i els senyors baronals quant al seu exercici i titularitat. Així veiem com al Capbreu de la Batllia de Miravet de 1732 en alguns dels seus llocs, si bé es reconeix que el castellà d'Amposta ostenta la jurisdicció, concretament pel que fa a la criminal es declara que arran la Nova Planta el batlle es limita a fer "son proces" i elabora una sentència, per a després enviar-ho tot a la "Real Sala Criminal" de la Reial Audiència perquè es revisin les actuacions i la resolució preparada i acordi allò que consideri oportú de conformitat amb allò actuat o no; això no obstant els representants municipals que intervenen assenyalen que el castellà ho té impugnat perquè vol substraure's del control reial (283).

Vers l'any 1739 la Reial Audiència s'adreça al Corregiment de Tortosa indicant que no consta en els seus registres qui ostenta la jurisdicció criminal en els llocs i viles que es relacionen; per això es requereix que s'especifiqui en cada cas a qui correspon dita jurisdicció si a la Corona o al senyor jurisdiccional respectiu. I entre "los lugares baronales" figuren tots els dominis hospitalers de Miravet, Horta, Ascó i Vilalba (284).

Potser relacionat amb l'anterior, el 1741 l'advocat Joaquin Vallava emet un informe sobre una concòrdia establerta el 1681 sobre l'exercici de la jurisdicció a la Batllia de Miravet. Aquell jurista en funció de la "nueva Planta de Cathaluña y su Real Audiencia" entèn que la concòrdia en la seva major part ha restat derogada. L'informe emès assenyala resumidament:

- Que la Nova Planta ha derogat l'ordenament penal dels Costums, i no permet que les penes puguin ser fixades com establia genèricament aquell capítulat (a excepció dels supòsits expressament tipificats), segons l'arbitri del batlle amb l'assistència dels jurats.
- Que els regidors solament poden ocupar-se del "gobierno político de los pueblos y la administración de sus propios y rentas", sent contrari "al nuevo gobierno y regalías de Su Magestad" la seva participació en l'exercici de la jurisdicció.
- Que també es contrària a la Nova Planta la facultat que ostentaven els mustafassos locals d'intervenir com a arbitres en qüestions de servituds suscidades entre els veïns. S'indica que el coneixement d'aquestes causes correspon exclusivament a "la justizia ordinaria" i sense límits; això no obstant, aquells oficials podrien intervenir com a pèrits (285).

El mateix 1741 els síndics de la Batllia de Miravet s'adrecen a la Reial Audiència informant que a les viles respectives no se tenen vistes a les Corts locals. Assenyalen que fins aleshores s'havia observat "la mas facil y prompta administracion de justicia" tenint cúria oberta dues vegades a la setmana amb l'assistència del notari (o escrivà) i del batlle; tanmateix en dit moment no hi ha notari, i solament existeix un únic assessor en tota la Castellania resident a "media jornada" de la Batllia. En definitiva es demana que es resolgui la situació existent atès que fa mesos que "no se abren las Curias", i que es puguin constituir almenys dues vegades a la setmana "para los juicios verbales y expedicion de otros negocios y dependencias que se ofrezcan, propias del oficio de justicia" (286).

Tots aquests fets al nostre entendre es troben íntimament relacionats, fruit o conseqüència de l'actitud defensiva de l'Orde de l'Hospital front a la introducció i imposició del sistema jurídic castellà i a la preeminència de la legislació règia, en perjudici de les seves prerrogatives i del règim senyorial en general.

Així, en una Assemblea de comanadors i cavallers de la Castellania tinguda vers el 1746 s'acorda adreçar-se al rei manifestant-li:

- Que ells ostenten la jurisdicció en cada una de les seves viles, i "siempre han nombrado y nombran libremente los alcaldes y ministros que las exerzan en el real nombre de Vuestra Magestad", fent-ho abans segons les lleis i ordenances de cada Regne i després d'acord amb "las leyes de Castilla y Reales Decretos de Vuestra Magestad".
- Quant als jurats, "ministros del gobierno político", també els designen directament o bé a proposta de les Universitats locals.

Però en aquell moment la Reial Audiència "se ha subrogado" en les seves atribucions; aleshores tenint en compte el servei que l'Orde ha prestat sempre a la Corona, i com sigui segons diuen "que Vuestra Magestad ni su Real Hazienda no tiene interesse en lo que dicha Real Audiencia executa ni perjuizio en que a la Orden se le mantengan sus derechos", és pel que demanen que es respectin les seves prerrogatives i els seus drets, dictant els decrets i les ordes necessaris (287).

També en aquesta època entre els anys 1741 i 1753 apareix en diferents ocasions l'Assemblea del Gran Priorat de Catalunya assumint i exercint funcions judicials en afers afectants als comanadors hospitalers dels dominis de la Castellania d'Amposta al Principat. Alguns casos concrets els veiem en l'apartat següent; diguem aquí que i que actua com a veritable tribunal presidit pel gran prior amb l'assistència dels cavallers membres, i amb la intervenció d'un assessor amb funcions d'informar i assessorar sobre la resolució de la qüestió plantejada de manera semblant al relator de la Reial Audiència. Pel que fa als casos que coneixem es refereixen als drets dominicals del mateix castellà o d'altres

comanadors de la zona en qüestions suscitées amb representants municipals o amb veïns, i sempre amb l'objectiu d'evitar la intervenció de la Reial Audiència, és a dir de la jurisdicció reial, o d'altres oficials reials, com l'intendent d'Hisenda (288).

Malgrat tot i paral·lelament al procés que se segueix a Espanya, s'estan produint a Europa determinats fets que incideixen decisivament en el futur de l'Orde. L'any 1798 els cavallers hospitalers perden l'illa de Malta fins aleshores seu del gran mestre, fet que suposa el principi de la fi i extinció definitiva de l'Orde. Entretant a Espanya el rei per Cèdula del 17 d'abril de 1802 disposa que es mantingui l'Orde amb la seva organització territorial conservant els seus béns, però convertint-se el propi monarca en el seu gran mestre (289).

L'Orde conserva llurs béns immobles i determinats drets censals i jurisdiccional, però a la primeria del s. XIX deixen de nomenar-se comanadors, passant a regir llurs dominis un "recividor" de la Castellania com a encarregat de l'administració dels béns de l'Orde (290).

Per Decret de Corts del 6 d'agost de 1811 s'incorpora la jurisdicció senyorial definitivament a la Corona, i els immobles que corresponien a l'Orde com a tot altre senyor passen a ser considerats com de propietat particular, i els contractes establerts entre els senyors i els vassalls adquireixen el caràcter de privats, i no en funció de l'especial relació emfitèutica vigent fins aleshores.

Els esdeveniments polítics posteriors deixen en suspens aquella i altres disposicions posteriors, fins que a partir del bienni de 1836/37 en que s'ordena la desamortització coneguda com "de Mendizábal" i en altres posteriors, amb diferents i successives disposicions legals que van apareixent, almenys pel que fa a l'Orde del'Hospital, aquest perd les propietats que encara els resten, perquè passen al patrimoni de l'Estat per a ser venudes en bona part per mitjà de subhastes que se celebren a l'efecte (291).

2) A les Comandes de la Ribera d'Ebre i Terra Alta:

La situació creada arran la Nova Planta dóna lloc a tot un seguit de reclamacions i reivindicacions locals front l'autoritat senyorial, que col·laboren en definitiva amb els interessos de la Corona per a reafirmar la seva sobirania front el poder senyorial.

Així s'exigeix al senyor el pagament de tributs per a contribuir a les càrregues econòmiques de la comunitat; els vassalls volen alliberar-se de la jurisdicció senyorial; etc.. En definitiva es produeixen determinades actuacions locals que recolzant-se en diferents disposicions reials van minvant fins a la seva extinció el règim senyorial.

Per exemple el 1741 es suscita un litigi entre el castellà d'Amposta i els regidors de Miravet. Els regidors exigeixen al castellà que contribueixi a la hisenda municipal per la seva heretat de l'illa de "Pitxo", i la qüestió es planteja davant l'Assemblea Provincial del Gran Priorat de Catalunya. L'Assemblea cita els regidors perquè compareguin en la causa incoada, però en fan cas omís. Finalment el 18 de setembre de 1742 en tant que el castellà es troba en la possessió immemorial d'aquella finca i tenint en compte que els regidors no s'havien oposat a la reclamació feta, es resol la qüestió a favor de la Senyoria (292).

El 21 de novembre de 1744 el batlle de Gandesa s'adreça a la Castellania indicant que havia rebut una ordre reial per la que s'havia de satisfer a la Corona el terç de la Cort. El batlle consulta si tal disposició afecta també a les Baronies eclesiàstiques, i pregunta "¿como me tendre que gobernar?". Així mateix en l'escrit exposa que els regidors volen que els batlles i sots-batlles paguin al "Real Catastro por las tierras que el señor gran castellan les consede en sus bienes" durant l'exercici de llurs càrrecs. Finalment assenyala que ell no vol ser "complise en lo que sea contra mi veneranda e inclita Religion", i que veu com "este pueblo esta rebuelto y en algunas parcialidades" (293).

El 10 de juliol de 1748 Antoni Llobet com a procurador del comanador d'Ascó compareix davant l'Assemblea del Gran Priorat hospitaler de Catalunya informant que se segueix un plet "en el Tribunal de la Intendencia" (d'Hisenda) de Barcelona contra Bernardí Padellàs en defensa dels drets dominicals que el comanador ostenta sobre les aigües del terme de Camposines. Segons s'assenyala el mateix intendent del Principat va establir a Padellàs en l'ús i gaudi de les aigües, per quant no constava que el comanador hi ostentès cap dret dominical. Això no obstant, s'indica que Padellàs vol arribar a un acord per a solventar amistosament el litigi, accedint a formalitzar el seu establiment amb l'Orde. En un informe presentat el 9 de juliol de 1748 s'indica que no existeix cap títol reial a favor del comanador d'Ascó, per la qual cosa els drets sobre aquelles aigües constituïrien una regalia de la Corona i, en definitiva, el plet es perdria; a això havia d'afegir-se "el interes del Fisco" en mantenir la preeminència del títol "firmado por un ministro de la Real Hazienda" com a precedent important en perjudici dels drets de l'Orde.

Finalment es proposa acceptar l'oferiment fet pel mateix Padellàs reconduint la qüestió i concertant un establiment, i evitant així el risc que suposaria que aquell guanyés el plet que se segueix davant l'intendent, pel cas concret i pels que es poden plantejar en el futur per altres terratinents en situacions semblants. Per tot això s'accepta l'oferta de Padellàs i el 28 de setembre de 1748, prèvia renúncia expressa a l'establiment anterior fet per l'intendent del Principat, se'n formalitza un de nou amb el comanador d'Ascó autoritzant l'ús de les aigües del terme de Camposines així com l'edificació d'un molí fariner; i es reconeixen tots els

drets senyorials (el domini directe del comanador, la fadiga - curiosament de 30 dies-, el lluïisme, etc.) (294).

En una altra ocasió el 1753 se segueix altre plet davant la mateixa Assemblea del Gran Priorat a instància del castellà d'Amposta i contra els regidors de Miravet, per quant aquells estan pertorbant "ab jactancia" l'exercici senyorial de les facultats dominicals de "concedir en emphiteosim, y fer a sas voluntats de diferents propietats y terras, situadas en lo terme de Miravet, y, en particular, de la isla situada davant la heretat anomenada la Alcudia" (295). Solament tenim aquesta referència, indicant-se que el litigi s'inicià vuit anys abans però no sabem com es resol.

L'any 1756 el castellà designa un "jutge d'apel.lacions" amb residència a Gandesa i per a tota la Batllia, per a atendre els recursos que es presentin contra les sentències dels batlles, però adverteix que tal nomenament està condicionat a la seva aprovació pel capità general i la Reial Audiència (296).

Pocs anys després, el 1763, els regidors de Gandesa exigeixen gaudir d'una jurisdicció separada i independent del senyor temporal (297).

El mateix any els regidors de Benissanet es queixen davant la Reial Audiència contra els nomenaments del batlle i sots-batlle fets pel castellà. Addueixen que el batlle designat és un "fomentador de discordias en esta república", i que fins i tot quan fou proposat l'any anterior el mateix "Real Acuerdo lo reconocio indigno por muchacho, mal genio, alborotado y amigo de discordias, que las busca y fomenta". Per tot això consideren que si arriba a "empuñar la vara de alcalde", serà "la ruina de este pueblo" (298).

El 1798 el comanador d'Ascó interposa un interdicte "interim retinendo possessionis" davant la Reial Audiència contra els Ajuntaments de Vinebre i la Torre de l'Espanyol reclamant la satisfacció del tribut del barcatge (pel servei de barca existent per a travessar l'Ebre a un i altre costat del riu), així com el delme que percebia per la collita d'olives. Entre altres motius, els representants municipals adduïen que la reial Cèdula de 27 d'abril de 1784 anul.lava i derogava qualsevol dret senyorial de peatge (com seria el de barcatge pel pas de barca), més quan el comanador no posseïa capítol que justificués el dret pretés. Desconeixem però com es resoldria aquest pleit (299).

En els casos de Gandesa i la Poble de Massaluca l'any 1818 s'estableix una concòrdia entre el comanador i els Ajuntaments respectius sobre els drets senyorials en aquells llocs (desconeixem el seu contingut exacte). Però l'any 1828 almenys l'Ajuntament de la Poble s'oposa a pagar aquells

drets entenent que han estat "abolidos" segons altra reial Cèdula de 15 d'agost de 1814 (300).

B.2 Respecte el dret privat:

En línies generals com hem dit el Decret de Nova Planta respecta i confirma sota la fórmula de nova concessió reial l'ordenament jurídic-privat del Principat així com el seu dret supletori, sempre sens perjudici de la facultat legislativa reial que pot promulgar una nova disposició legal derogant altra anterior. La legislació del Regne adquireix un caràcter preeminent a manca d'una llei pròpia, i pot derogar la legislació anterior no revocada.

Reconeguda en definitiva la vigència de la Constitució de Corts de 1599, que estableix quin és el dret vigent a Catalunya, en un primer moment hem de dir que els codis locals de la nostra zona com a drets del Principat es troben vigents en allò que fan referència al dret civil.

Tanmateix, també hem d'advertir que les Corts catalanes fins les darreres de 1702 han promulgat una abundant legislació civil que pel seu caràcter general ha anat unificant aquella, sens perjudici de la supervivència de determinats ordenaments com ocorre amb el codi de Tortosa (301).

A això hem d'afegir la circumstància de que els ordenaments familiars i successoris dels codis de la nostra zona són molt simples i reduïts, amb escassos preceptes per la qual cosa s'ha d'acudir als arxius notariais existents per a veure quines són les institucions practicades i viscudes realment en un i altre àmbit.

De fet considerem que els ordenaments privats dels textos d'Horta, Miravet o la Torre de l'Espanyol, com ocorreria també amb el de Lleida, havien ja entrat en desús des de molt temps abans de l'aparició del Decret de Nova Planta. En la pràctica solament llurs costums de caràcter públic havien romàs vigents fins la primeria del s. XVIII, sent objecte de nombrosos litigis amb la Senyoria de cada lloc. I efectivament, en la documentació notarial que ha arribat a nosaltres per afers de diferent naturalesa a partir del s. XIII, no hem trobat en cap cas referència expressa a un o altre codi propi tot i que de vegades es recullen institucions a les que aquells ordenaments es refereixen. Ja a partir del s. XVI en canvi sovintegen les al·lusions a la "consuetud de Barcelona" o al "bon costum de Catalunya", i fins i tot als costums de Tortosa (302).

En conseqüència, en derogar-se el règim jurídic-públic català, els nostres codis acabarien de perdre tota vigència i eficàcia. L'única excepció la constitueixen textos com el de Tortosa, amb una àmplia regulació d'institucions familiars i successòries entre altres, algunes d'elles en vigor o reconegudes encara avui en dia. Ja el s. XIX es

produeixen diferents intents per a aconseguir la unificació jurídica del Regne, que solen trobar una àmplia reacció en contra; tot i així el moviment codificador a Espanya no aconsegueix la unificació del dret civil, i la jurisprudència del Tribunal Suprem esdevé l'única font actualitzadora del dret civil català fins la promulgació de la Compilació especial de dret civil català el 1960 (303).